

Vojni rok u kulturno-antropološkoj perspektivi

Golomboš, Matija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:513476>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-13**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA ETNOLOGIJU I KULTURNU ANTROPOLOGIJU

Ak. god. 2021./2022.

Matija Golomboš

VOJNI ROK U KULTURNO-ANTROPOLOŠKOJ PERSPEKTIVI

Diplomski rad

Mentorica: dr. sc. Ivona Grgurinović, docentica

Zagreb, rujan 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA ETNOLOGIJU I KULTURNU ANTROPOLOGIJU

Ak. god. 2021./2022.

Matija Golomboš

VOJNI ROK U KULTURNO-ANTROPOLOŠKOJ PERSPEKTIVI

Diplomski rad

Mentorica: dr. sc. Ivona Grgurinović, docentica

Zagreb, rujan 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad „Vojni rok u kulturno-antropološkoj perspektivi“ izradio potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice dr. sc. Ivone Grgurinović, docentica. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Matija Golomboš

_____ (potpis)

SADRŽAJ	
1. UVOD.....	5
2. KONCEPT OBAVEZNOG VOJNOG ROKA.....	6
2.1. Vojni rok	6
2.2. Povijest obaveznog vojnog roka	8
2.3. Priziv savjesti	9
2.4. Civilno služenje vojnog roka.....	11
2.5. Budućnost vojnog roka.....	13
3. PREGLED NA PODRUČJU HRVATSKE	16
3.1. Jugoslavija.....	16
3.2. Hrvatska	17
4. ETNOGRAFIJA	19
4.1. Predvojnička obuka	23
4.2. Vojni rok u JNA	26
4.3. Motivacija za vojni rok	29
4.4. Loša iskustva u vojsci	32
4.5. Utjecaj vojske.....	36
4.6. Tetovaže u vojsci.....	38
5. ZAKLJUČAK.....	39
6. LITERATURA	41
6.1. Bibliografija	41
6.2. Popis mrežnih izvora.....	46
SAŽETAK	47
ABSTRACT.....	48

1. UVOD

Ratovanje postoji od samih početaka čovječanstva te je samim time ono značajno utjecalo na živote ljudi. Kroz antičko doba kao i srednji vijek vojske su uglavnom bile malobrojne, slabo opremljene i neobučene. Promjenama u Europi od osamnaestog stoljeća nadalje situacija se mijenja po pitanju ratovanja. Ratovanje je odjednom prešlo iz ruku kraljeva u ruke zakonodavstva. Značajnije reforme po pitanju obaveznog vojnog roka dogodile se za vrijeme napoleonskih ratova u Europi. U ovom radu, naglasak će biti stavljen na dvadeseto stoljeće te na to kako je obavezni vojni rok utjecao na živote ljudi, ali i sigurnost raznih država. Cilj ovog diplomskog rada je analizirati stavove pojedinaca koji su obavili i onih koji nisu obavili svoju vojnu službu. Također, biti će dani primjeri iz Europe te će biti istraženo kakva je situacija u Hrvatskoj. U radu će osim intervjua biti analizirana dostupna literatura poput knjiga, znanstvenih članaka te ostalih mrežnih izvora.

Prvo poglavlje ovog diplomskog rada odnosit će se na sam koncept obaveznog vojnog roka te neke njegove značajke. Analizom literature biti će dan povijesni pregled vojnog roka u Europi kao i trenutnim politikama u okolnim državama. Uz to, ovdje će biti predstavljene teme poput priziva savjesti, civilnog služenja vojnog roka kao i koja je budućnost vojnog roka.

U drugom poglavlju naglasak će biti na obaveznom vojnom roku na području Hrvatske. Ovdje će biti predstavljen vojni rok u Jugoslaviji te u Hrvatskoj. Uz to, biti će dani primjeri analizom vojne literature koja je dostupna.

Treće poglavlje tiče se etnografskog istraživanja, odnosno intervjua s kazivačima. Ovaj dio podijeljen je u šest tematskih cjelina. Intervjui su rađeni sa tri kazivača različitih razina starosti, obrazovanja kao i prebivališta. Kod jednog kazivača analizirati će se njegovo iskustvo služenja obaveznog vojnog roka, dok će se kod druga dva analizirati njihovo ne služenje vojnog roka.

2. KONCEPT OBAVEZNOG VOJNOG ROKA

2.1. Vojni rok

Definirati obavezno služenje vojnog roka je kompleksan zadatak. Vojno služenje u svojoj osnovi postoji stotinama godina te stoga ovisi o raznim povijesnim kao i geografskim uvjetima. *Enciklopedija Britannica* vojni rok definira na sljedeći način: "Regrutacija, koja se naziva i vojnom obvezom, obvezni je upis na službu u oružane snage zemlje."¹

Finer u svojoj knjizi: "State and Nation-Building in Europe: The Role of the Military" daje definiciju vojne obveze: "Regrutacija je izvorno značila uobičajeno zapisivanje prihvatljivih imena u svrhu glasanja, s tim da moraju služiti samo nesretni brojevi " (Finer 1975: 81-163) Naravno, uvijek je bilo predodređeno da su samo muškarci dužni izvršiti vojnu obvezu, dok žene nisu imale tu obvezu. S druge strane, enciklopedija *Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža* vojni rok definira kao „novačenje, odabir muškaraca (ponegdje i žena) za služenje vojnog roka ili civilne službe u njegovu sastavu (obvezatno novačenje), ili za ugovorno stupanje u vojnu službu (dragovoljno novačenje)".² Iz navedenog se može zaključiti kako je ova definicija vojnog roka nešto suvremenija, odnosno obuhvatnija te prati suvremene trendove. Suprotno ovome ima zemalja koje se oslanjaju isključivo na dobrovoljnu i profesionalnu vojsku.

Razloga zašto se države odluče uvesti vojnu obvezu ima mnogo. Ovdje će biti navedeno nekoliko važnijih razloga. Pravi razlog je naravno direktna ratna opasnost te se očekuje da građani direktno brane svoju domovinu. Drugi razlog je isključivo zbog sigurnosti država koje nemaju direktnu vojnu opasnost. Treći razlog koji je karakterističan za trenutno vremensko razdoblje je zbog tradicije. Odnosno, naglasak je na vrijednostima koje su se možda izgubile i kako bi se građane naučilo nekim vještinama koje su nestale u nedavnim razdobljima. Četvrti razlog uspostave vojne obveze je i nedovoljno dobrovoljnih pristupnika vojnim snagama. Brojne države suočavaju se s nedostatkom dobrovoljnih pristupnika oružanim snagama.

Regrutacija, odnosno prisilno novačenje sa sobom vuče mnoge probleme. Postoje oni koji odbijaju služiti, odnosno uzeti oružje u svoje ruke te to stvara probleme za države. Alternativa

¹ <https://www.britannica.com/topic/conscription> (Pristup: 28.04.2022.)

² <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44194> (Pristup: 28.04.2022.)

oružanoj obvezi je civilno služenje koju su države počele uvoditi početkom prošlog stoljeća. Civilno služenje je u pravilu trajalo dulje nego vojno služenje, no kasnije se to izjednačilo jer se odbijanje uzimanje oružja u ruke mnoge diskriminiralo.

Svaka država ima u pravilu tri, odnosno četiri modela kako braniti građane. Prvi model se odnosi isključivo na profesionalnu i dobrovoljnu vojsku. Ovaj tip vojske ima mnoge prednosti, a to je visoka razina motivacije. Obično su to male vojske, te rijetko koja prelazi broj od nekoliko desetaka tisuća. Jedna od prednosti je to što je ovakav model vojske manji, te su te vojske bolje opremljene. Također, ovakvi vojnici nemaju nikakav oblik ometanja, nemaju drugi posao, vojna služba im je stalan posao.

Drugi model je prisilna regrutacija. Karakteristike ovog su služenje za određeno vremensko razdoblje, opremanje najosnovnijom opremom kao i loši životni uvjeti. U novije vrijeme ročnici³ su počeli dobivati novčanu naknadu za vojnu službu dok u prošlosti to nije bio slučaj. Obično su države koje imaju uvedeni obavezni vojni rok, spremne na totalni rat zbog velikog broja vojnog osoblja. Totalni rat definiran je kao “vojni sukob u kojem su natjecatelji spremni na bilo koju životnu žrtvu i druge resurse kako bi postigli potpunu pobjedu.”⁴

Treći model su države koje nemaju oružane snage nego se oslanjaju na diplomaciju kao i povoljne geografske pozicije. Postoji mnogo država na svijetu koje zbog ekonomskog faktora ili svoje povijesti nemaju oružane snage. Takve države imaju djelomično militarizirane policijske snage ili paravojne postrojbe zadužene za obranu.

Četvrti model koji je prije bio dominantan danas koristi malo država. On se odnosi na plaćeničke vojske. Ovaj model nestao je krajem devetnaestog stoljeća i zamijenjen je jednim od prvih tri modela.

³ Ročnik je vojna osoba na dragovoljnom vojnom osposobljavanju ili obaveznom služenju vojnog roka. <https://www.zakon.hr/z/327/Zakon-o-slu%C5%BEbi-u-Oru%C5%BEanim-snagama-Republike-Hrvatske> (Pristup: 04.05.2022.)

⁴ <https://www.britannica.com/topic/total-war> (Pristup: 04.05.2022.)

2.2. Povijest obaveznog vojnog roka

Povijesno gledano mnoge su vojske bile isključivo dobrovoljne. Velike feudalne vojske bile su sastavljane od seljaka te su kao takve imale malen ili skoro nikakav trening i opremu. Stajaće vojske su vrlo skupe za održavanje stoga su velike vojske seljaka bile idealne. S ovom se tvrdnjom slaže i Peabody koji navodi kako stajaće vojske dodatno opterećuju državne proračune. Kako bi stajaće vojske bile funkcionalne, dodatno se oporezuju građani do granice preživljavanja (Peabody 1869:12). Ipak, promjene u Europi, ali i svijetu dovele su do toga da i vojska mora drugačije razmišljati. Za vrijeme Napoleonskih ratova u Europi postalo je vidljivo da su potrebne velike armije kako bi odgovorile na zahtjeve modernog ratovanja. No, tu je postojao problem, a on se sastoji od velikih izdataka. Za vrijeme ratova bilo je normalno da postoje veliki izdaci za obranu, no problem je u razdoblju mira. Prije moderne državne administracije kao i modernih zakona, mnogi su vrlo lako mogli izbjeći novačku službu tako što su mogli otkupiti svoju obvezu. Ovaj je sustav bio jako nepravedan za seljake kao i one koji nisu imali drugog izbora osim biti u vojsci. Kasnije su mnoge države u Europi odlučile zamijeniti ovaj sustav i uvesti opću vojnu obvezu za sve građane krajem devetnaestog stoljeća. Francuska revolucija 1789. godine jako je utjecala na vojske diljem Europe. Francuska se dosjetila tome te je osmislila koncept *Levée en masse*⁵ kako bi zadovoljila svoje potrebe za vojnicima. Hobsbawm navodi kako se politička i vojna moć svake države sve više temeljila na industrijskom i tehnološkom potencijalu. Potkraj devetnaestog stoljeća to je bilo sve više očito negoli prije (Hobsbawn 1989: 60-69).

U dvadesetom stoljeću, većina je država imala opću vojnu obvezu za sve muškarce. To je posebno bilo izraženo za vrijeme svjetskih ratova kada je bila opća mobilizacija stanovništva. Obavezni vojni rok zadržan je i za vrijeme Hladnog rata u oba politička bloka, no u kasnijim je godina smanjivan. Nakon Hladnog rata, određeno vrijeme, pojedine države imale su aktivan obavezni vojni rok, no početkom novog stoljeća gotovo sve države Europe su ga ukinule. Ipak, nakon nedavnih društveno-političkih previranja, pojavili su se mnogi zagovornici za ponovno uvođenje vojnog roka. Bieri navodi kako postoje mnogi argumenti za ponovno uvođenje vojnog roka, no ima i značajnih nedostataka. Prema njemu, velik broj vojne infrastrukture je napušten jer nije bilo potrebe održavati tako velik broj vojne infrastrukture (Bieri 2015: 180. Razlog tome

⁵ Francuski izraz za masovna novačenja građana, često usred neposredne opasnosti

je potpuna profesionalizacija vojske nakon Hladnog rata. Stoga, vrlo je teško zaključiti koji su suvremeni trendovi po pitanju obaveznog vojnog roka.

2.3. Priziv savjesti

Neki pojedinci ponekad ne žele služiti vojni rok zbog određenih razloga. Prema tome, osobe koje se pozivaju na priziv savjesti definirane su kao osobe koje se protive nošenju oružja ili one osobe koje se protive bilo kojoj vrsti vojne obuke i službe.⁶ Također, postoje i oni koji se odbijaju podvrgnuti bilo kojem postupku obaveznog vojnog roka. Oni mogu imati različite vjerske, filozofske ili političke razloge za svoja uvjerenja.⁷ U UN-ovoj „*Deklaraciji o ljudskim pravima*“ u članku 18 stoji kako: „Svatko ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjere; ovo pravo uključuje slobodu promjene vjere ili uvjerenja i slobodu, bilo sam ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, da očituje svoju vjeru ili uvjerenje u nastavi, praksi, bogoslužju i obredima.“⁸ Tek se u dvadesetom stoljeću počelo ozbiljno razmatrati pitanje ljudskih prava te je sukladno tome priziv savjesti uključen u mnoge vojske diljem svijeta. To je najraširenije u Europi gdje su za vrijeme dva Svjetska rata ljudska prava bila ozbiljno narušena.

Upravo zato, napravljena je „*Europska konvencija o ljudskim pravima*“ kako bi se zaštitila prava i slobode svih građana. Najznačajniji članak ove Konvencije koji se odnosi na pitanje vojnog roka je članak broj četiri.

U članku broj četiri stoji:

„Zabranjuje se ropstvo i prisilan rad:

1. Nitko se ne smije držati u ropstvu
2. Nitko ne smije zahtijevati prisilan ili obavezan rad
3. U svrhu ovog članka izraz „prisilan ili obavezan rad“ ne uključuje:

(a) svaki posao koji je potrebno obaviti u uobičajenom tijeku za vrijeme pritvora koji je određen prema odredbama čl.5 ove Konvencije ili tijekom uvjetnog otpusta iz takvog pritvora;

⁶ <https://www.britannica.com/topic/conscientious-objector> (Pristup: 04.05.2022.)

⁷ <https://www.britannica.com/topic/conscientious-objector> (Pristup: 04.05.2022.)

⁸ <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>, članak 18. (Pristup: 04.05.2022.)

(b) svaku službu vojnog karaktera ili, u slučaju prigovora savjesti u zemljama“⁹

U nekim državama mnogi su smatrali kako mnogi muškarci žele izbjeći svoju vojnu službu tako da se lažno deklariraju kao da imaju priziv savjesti. Vinen navodi kako je „*National Service*“ u Ujedinjenom Kraljevstvu prisilio određeni broj mladića u sastavljanje eseja u kojima iznose svoje stavove za priziv savjesti kako bi to predstavili sudu koji odlučuje o njihovom slučaju (Vinen 2015:69).

Kao što je ranije spomenuto, priziv savjesti ranije je bio isključivo rezerviran za one pojedince koji se protive nošenju oružja iz vjerskih razloga. Kasnije je ta definicija proširena kako bi se uključile sve osobe čiji stavovi isključuju nošenje oružja. Vinen navodi kako je priziv savjesti bio gotovo uvijek rezerviran za one koji imaju vjerski razlog te za one koji se protive ratu, no kasnije se to odnosilo i na određene postupke vlade (Vinen 2015:168). U novije vrijeme, postupci vlada diljem svijeta su značajno utjecali na stavove svojih građana.

Vjerski razlozi su dugo vremena bili glavni razlozi zašto pojedinci odbijaju nositi oružje, no u drugoj polovici dvadesetog stoljeća, situacija se ozbiljno promijenila. Politički razlozi su gotovo u potpunosti zamijenili vjerske faktore. Osobe koje su se odlučile za priziv savjesti imaju niz razloga zašto ne žele služiti. U početku su se motivi prvenstveno odnosili na kršćanski odgoj, no primjerice u Zapadnoj Njemačkoj od 1967. godine većina osoba koje su se odlučile za priziv savjesti na to se odlučilo zbog političkih, a ne vjerskih uvjerenja (Frevort 2004:267).

U Saveznoj republici Njemačkoj pitanje priziva savjesti dugo je godina bilo neriješeno, odnosno sa sobom je nosilo određene političke dileme. Osobe koje su se u Njemačkoj odlučile na priziv savjesti morale su imati civilno služenje. To se u većini slučajeva odnosilo na pomoć državi. Mnogo građana je tim programom sudjelovalo u raznim funkcijama i zadaćama državnog programa socijalne pomoći (Mjoset i Holde 2002:89). Na taj se način dobio veliki broj mladih ljudi koji su na neki način pomagali državnom socijalnom modelu.

U Republici Hrvatskoj pravo na priziv savjesti zagantiran je svim građanima Ustavom Republike Hrvatske. Članak 47 Ustava glasi: „Vojna obveza i obrana Republike Hrvatske dužnost je svih za to sposobnih državljana. Dopušten je prigovor savjesti onima koji poradi svojih vjerskih ili moralnih nazora nisu pripravnici sudjelovati u obavljanju vojničkih dužnosti u

⁹ https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (Pristup: 04.05.2022.)

oružanim snagama. Te su osobe obvezane ispunjavati druge dužnosti određene zakonom“.¹⁰ Prema ovome, građanska prava svih državljana su zaštićena pred zakonom te svaki pojedinac ima pravo izbora.

Također, „Zakon o civilnoj službi“ štiti prava pojedinaca o prizivu savjesti. Članak 6 „Zakona o civilnoj službi“ glasi: „Zahtjev za civilnu službu zbog prigovora savjesti može podnijeti novak nakon novačenja, ročnik za vrijeme služenja vojnog roka, te pričuvnik tijekom obveze služenja u pričuvnom sastavu. Zahtjev novaka za civilnu službu podnijet prije 27. godine odgađa njegovo upućivanje na služenje vojnog roka. Ako novak podnese zahtjev za civilnu službu nakon primitka poziva za služenje vojnog roka, ne odgađa se njegov odlazak na služenje vojnog roka. Novaku koji zahtjev za civilnu službu podnese u roku koji onemogućava njegovo upućivanje na civilnu službu do isteka kalendarske godine u kojoj navršava 27 godina, produljuje se novačka obveza do kraja kalendarske godine u kojoj navršava 30 godina, o čemu rješenje donosi nadležna uprava za obranu.“¹¹

Uz to, treba spomenuti i „Zakon o obrani“ u kojem se također štite prava građana vezano uz priziv savjesti. Članak 24 „Zakona o obrani“ o prizivu savjesti navodi sljedeće:

„Osobama koje zbog svojih vjerskih ili moralnih uvjerenja nisu pripravne sudjelovati u obavljanju vojničkih dužnosti u Oružanim snagama dopušten je prigovor savjesti. Zahtjev za civilnu službu zbog prigovora savjesti može podnijeti vojni obveznik nakon uvođenja u vojnu evidenciju do isteka vojne obveze. Vojnom obvezniku koji se pozove na prigovor savjesti može se odobriti civilna služba. Obveza sudjelovanja u civilnoj službi uređuje se posebnim zakonom.“¹²

2.4. Civilno služenje vojnog roka

U onim državama u kojima postoji obavezni vojni rok, također u većini slučajeva postoji i civilno služenje vojnog roka. Kao što je ranije navedeno, oni pojedinci koji imaju priziv savjesti, u većini slučajeva ići će na civilno služenje vojnog roka, koje se također naziva i alternativna služba. Hrženjak u članku iz 1998. godine govori o problemima s kojima su se susretali mnogi mladići koje je zatekao vojni rok. Prema njegovim istraživanjima iz

¹⁰ <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>, članak 47 (Pristup: 16.05.2022.)

¹¹ <https://www.zakon.hr/z/338/Zakon-o-civilnoj-slu%C5%BEbi>, članak 6 (Pristup: 16.05.2022.)

¹² <https://www.zakon.hr/z/334/Zakon-o-obrani>, članak 24 (Pristup: 16.05.2022.)

Domovinskog rata, mnogi vojnici imali su probleme kako ostvariti pravo na priziv savjesti. Tu je također naveden i problem neinformiranja mnogih vojnika. Za razliku od mnogih drugih Europskih država gdje mladići koji odbiju služiti vojni rok te su zatim poslani civilnim vlastima kako bi doista radili civilne poslove, u Hrvatskoj je bio drugačiji slučaj. Naime, Hrženjak tu dalje navodi kako su ti vojnici svejedno bili u sustavu obrane, nosili su uniformu, iako nisu morali nositi oružje (Rodik 1998:228-229). Ovo je u suprotnosti s mnogim svjetskim praksama gdje osobe koje odbiju služiti vojni rok više nisu u sustavu oružanih snaga te na taj način niti ne moraju nositi uniformu.

Republika Hrvatska donijela je „Zakon o civilnoj službi“ u kojem se navode prava i obveze osoba koje imaju priziv savjesti. Prema tome, u navedenom zakonu stoji kako civilnu službu obavljaju osobe koje zbog svojih vjerskih ili moralnih nazora nisu pripravne sudjelovati u obavljanju vojničkih dužnosti.¹³

Nadalje, u spomenutom zakonu, u članku broj tri stoji sljedeće: „Civilna služba obavlja se u pravnim osobama koje obavljaju znanstvenu, obrazovnu, odgojnu, kulturnu, športsku, socijalnu, zdravstvenu, sanitarnu ili humanitarnu djelatnost u Republici Hrvatskoj te u državnim tijelima i tijelima jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave (u daljnjem tekstu: pravne osobe i tijela)”.¹⁴ Također, kod slanja osoba koje civilno služe vojni rok treba voditi računa i o ostalim zaposlenim osobama. Ne smije se dogoditi to da ročnici zamijene zaposlene osobe te tako sprječavaju zaposlenje novih osoba. Za razliku od vojnog roka gdje su ročnici smješteni u vojarnama te je vojska odgovorna za njih, u civilnoj službi situacija je često drugačija. Naime, događa se da su civilni ročnici poslani na izvršenje svoje obveze izvan mjesta prebivališta te moraju putovati određeno vrijeme. No, prema gore navedenom zakonu, jasno stoji da civilni obveznik barem u pravilu mora obavljati svoju službu u mjestu u kojem boravi ili u mjesto što bližem njegovom prebivalištu.¹⁵ Gareljčić navodi kako se prigovor savjesti može izraziti u bilo kojem trenutku te da nije ograničen samo na vrijeme prije početka obavljanja vojničke službe. Također, ono što je vrlo važno je pitanje razloga zašto pojedinac želi izraziti priziv savjesti te ići na civilnu alternativnu službu. Prema Gareljčiću, nema potrebe za obrazloženjem stavova pojedinaca, to je osobno i tajno pravo svakog pojedinca. On tu navodi podatak da se u Hrvatskoj

¹³ <https://www.zakon.hr/z/338/Zakon-o-civilnoj-slu%C5%BEbi>, članak 1 (Pristup: 16.05.2022.)

¹⁴ Ibid. članak 3

¹⁵ Ibid. članak 4

prije ukidanja vojnog roka godišnje oko devet tisuća ročnika pozvalo na priziv savjesti što iznosi oko jednu trećinu muškaraca koji su pozvani na obavezni vojni rok (Gareljić 2005:265-276).

U Sjedinjenim Državama za vrijeme vojnog roka mladićima koji su se pozvali na priziv savjesti nudila se alternativna služba. Mnogi su tako mogli birati razne poslove kako bi svoju vojničku službu obavili u civilnom sektoru. Primjeri poslova koji su mnogi mogli birati su: pomoćnik u lokalnoj upravi, pomoćnik u bolnici, domar, prodavač, vozač i slično.¹⁶

Njemačka je dobar primjer dobro osmišljene alternativne službe za osobe s prizivom savjesti. Kao što je ranije navedeno, obavezni vojni rok je u Saveznoj Republici Njemačkoj uveden 1953. godine, no vrlo brzo uvedena je i alternativna civilna služba upravo zbog njemačkog ustava. Problem kako će civilni vojnici utjecati na tržište rada pokazao se velikim, upravo su zato vlasti odlučile kako će ročnici raditi u zdravstvenim i socijalnim ustanovama (Bartjes 1996:6). Također, nakon kraja Hladnog rata, Njemačka je odlučila proširiti svoj sektor socijalne potpore za svoje građane. Stoga su kriteriji za odbijanje vojne službe smanjeni upravo da bi se pružila potpora civilnom sektoru. To je dovelo do toga da su ročnici postali jeftini radnici u socijalnom sektoru (Collischon, Eberl i Kerstin 2018:9). Hamjediers navodi kako su muškarci koji su bili na civilnom roku bili izloženi prvenstveno ženskom okruženju, iz razloga što je većina zaposlenih u domovima za starije te bolnicama bile žene (Hamjediers 2021:2). To je u suprotnosti s vojnim rokom gdje ima vrlo malo žena te su njihova iskustva značajno drugačija.

2.5. Budućnost vojnog roka

Kao što je ranije objašnjeno, vojni rok je u modernom sustavu započeo u Europi tijekom devetnaestog stoljeća kao dio obrane zemlje od stranih napada. Malo država u Europi moglo si je priuštiti profesionalnu vojsku. Da bi država bila sposobna održavati profesionalnu vojsku, potrebno je imati savršen geografski položaj. U Europi je to jedino moglo postići Ujedinjeno Kraljevstvo sa svojom moćnom mornaricom. Druge Europske države nisu bile toliko sretna sa svojom geografijom pa je naglasak bio stavljen na goleme vojske civila.

¹⁶ <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/hastlj6&div=35&id=&page=> (Pristup: 16.05.2022.)

Nakon Drugog svjetskog rata, skoro sve europske države odlučile su zadržati obavezni vojni rok. Sheehan navodi kako je bilo doista čudno što su vrlo brzo nakon rata Austrija, Zapadna i Istočna Njemačka odlučile uvesti vojni rok usprkos njihovim iskustvima u svjetskim ratovima (Sheehan 2011:112-121). U Europi i svijetu nakon Drugog svjetskog rata nastupile su promjene te je počelo biti očito kako nije moguće veliki konvencionalni rat nego samo manji granični sukobi. Sve je više muškaraca biralo civilno služenje vojnog roka. Mnoge europske države su odlučile zadržati obavezni vojni rok do pada komunizma, no neke poput Njemačke zadržale su ga do 2011. godine. Postoji mnogo razloga zašto mnogi smatraju da je obavezno služenje bolje od profesionalne vojske. Neki od tih razloga su: obučenije stanovništvo, bolja sposobnost obrane od neprijatelja te širenje nacionalnih vrijednosti. Njemačka s druge strane povijesno je imala probleme s profesionalnom vojskom. Ročnici su uvijek bolji izbor kako bi se osiguralo demokratsko upravljanje vojskom. Također, jedan od problema bio je i nezainteresiranost mnogih mladih muškaraca za služenje vojnog roka. Između 2000 i 2009 godine, broj muškaraca koji su obavljali vojnu službu u Njemačkoj se prepolovio, s 144,647 na 68,304 muškaraca (Sheehan 2011:112-121). Zahvaljujući sistemu koji je bio na snazi u Njemačkoj, mnogi muškarci su tako imali priliku služiti civilni vojni rok. Mnogi su tako odabrali civilno služenje koje je višestruko koristilo njemačkim građanima od standardnog vojnog roka. Sheehan navodi kako su oni koji su odabrali civilno služenje često radili kao njegovatelji ili pomoćno osoblje u bolnicama te su stoga bili integralni dio njemačkog socijalnog sistema (Sheehan 2011:112-121).

Hladni rat u Europi, uvelike je promijenio političku sliku Europe koja je postojala u prvoj polovici dvadesetog stoljeća. Iako je, nakon Drugog svjetskog rata naglasak stavljen na mir, vrlo brzo došlo je do nove opasnosti te su stoga mnoge zemlje odlučile ponovno uvesti vojni rok za sve muškarce. Završetkom Hladnog rata dogodile su se određene promjene, neposredna opasnost je nestala te su mnoge zemlje postepeno odlučile ukinuti obavezno služenje vojnog roka. Ipak, određene države su odlučile zadržati obavezno služenje vojnog roka zbog raznih vanjskih ili unutarnjih pritisaka. Zemlje koje su odlučile zadržati vojni rok spadaju u dvije kategorije:

1. zemlje koje su stajale izvan strukture hladnoratovskog saveza i posljedično izgradile sposobnost mobilizacije velikog dijela muške populacije u slučaju rata

2. one zemlje koje su novi politički subjekti koji još uvijek pokušavaju izgraditi održive oružane snage. Iako je praksa regrutacije u Europi opala, malo je vjerojatno da će ona biti eliminirana u bliskoj budućnosti (Jehn i Selden 2002: 93-100)

Jedan od najvećih problema s kojima se susreću mnoge države je upravo vojna potrošnja. Iako su mnoge zemlje nakon Hladnog rata drastično smanjile vojnu potrošnju, kao i broj aktivnih vojnika, ovaj sektor svejedno iziskuje mnogo sredstava. Najveći problem su upravo plaće vojnika koje moraju biti jednake onima u privatnom sektoru. Vojnici koji se nalaze na obaveznom vojnom roku ponekad znaju biti plaćeni, nekad ne. Oni zahtijevaju mnogo manje sredstava od profesionalnih vojnika, no svejedno se radi o velikim izdacima. Profesionalni vojnici većinu vremena provode kod kuće te vojska, odnosno država nije dužna pružiti hranu i smještaj. Ročnici s druge strane tijekom čitavog vremena obaveznog vojnog roka moraju biti zbrinuti. Država im mora pružiti: smještaj, hranu, odjeću i slično. Kratalić i Major slažu se s ovom tvrdnjom te navode kako je hrana, oprema, oružje i vježba ogroman izdatak za Hrvatsku vojsku (Kratalić i Major 2010: 0). Također, jedan od vodećih problema obaveznog vojnog roka je taj da prvenstveno mladi muškarci nisu na svojim radnim mjestima, odnosno ne doprinose ekonomiji svoje države nego samo uzimaju od nje. Oni obaveznim služenjem vojnog roka ne stvaraju novu vrijednost.

Ipak, Leander navodi kako ročnici imaju priliku upoznati različite ljude iz svoje zemlje. Time dobivaju osjećaj stvarnosti te su upoznati s problemima koji možda nisu prisutni u sredini u kojoj taj pojedinac živi. Uz to, oni uče o drugačijim društvenim odnosima kako bi bolje shvatili druge ljude. Također, česte su kulturne razmjene, pogotovo u sredini u kojoj su stacionirani. Tako ročnici često nalaze poslove ili sklapaju brak u toj sredini i na taj se način potiče mobilnost. Vojni rok mladim ljudima nudi priliku za početak karijere, primjerice vojne ili čak civilne nakon završetka vojne službe (Leander 2004:574).

3. PREGLED NA PODRUČJU HRVATSKE

3.1. Jugoslavija

Odmah nakon Drugog svjetskog rata, Jugoslavija je vrlo brzo odlučila uvesti vojni rok za sve muškarce kako bi zaštitila državu. Na početku je vojni rok trajao dvije godine te je kasnije postupno smanjivan. Uvođenje obaveznog vojnog roka za sve muškarce postala je praksa u skoro svim europskim državama kako bi se zaštitile. Ovo je direktna posljedica rata na Europu koji je naveo mnoge države na drastične mjere. U prvim godinama, Jugoslavija je uvelike slijedila sovjetski model vojne organizacije koji je značajno utjecao na sigurnosni sustav Jugoslavije. Također, sovjetski model organizacije nije bio samo u vojsci nego i u civilnom društvu. U kontekstu vojske, u Jugoslaviji su kopirane vojne škole po uzoru na Sovjetski savez što se odrazilo ne samo na ročnike, vojnike nego i na dočasnike i časnike. Iz Jugoslavije u Sovjetski savez odlazio je značajan broj časnika koji su se školovali na tim učilištima i akademijama, te je sovjetska vojna literatura korištena u Jugoslaviji. Od 1945. godine, velik broj instruktora je također dolazio iz Sovjetskog saveza (Kovačev 2006:51). Sličan je slučaj bio s mnogim zemljama Istočne Europe koje su nakon Drugog svjetskog rata pale pod utjecaj Sovjetskog saveza. Za razliku od većine tih zemalja, u Jugoslaviji nisu bile smještene sovjetske trupe te je obrana zemlje bila isključivo u jugoslavenskim rukama. Također, Jugoslavija nije bila dio Varšavskog pakta¹⁷ te je mogla slobodno odlučivati o svojim obrambenim pitanjima.

U osamdesetim godinama, osmišljen je plan pod nazivom „Jedinstvo“ koji je predviđao značajnu modernizaciju JNA u razdoblju od 1985. do 1990. godine. Razlog za taj plan modernizacije je period smanjenja napetosti između blokova. Plan je bio smanjiti mirnodopsku i ratnu armiju uz istovremeno jačanje i modernizaciju. Prema tome, armiju je trebalo smanjiti za nekoliko desetaka tisuća vojnika te je posljedica toga upravo smanjenje trajanja obaveznog vojnog roka (Marijan 2003:8).

Vojni je rok u Jugoslaviji na početku trajao dvije godine da bi 1985. godine bio smanjen na jednu godinu što je bila praksa u mnogim zemljama. Također, on je popunjavao četiri puta godišnje, odnosno svaka tri mjeseca. Razlog iza te odluke je što povoljniji odnos između novaka koji su

¹⁷ Varšavski pakt: savez o zajedničkoj obrani osnovan od strane USSR-a; <https://www.britannica.com/event/Warsaw-Pact> (Pristup: 26.05.2022.)

prošli izobrazbu i onih koji su bili na izobrazbi. Zahvaljujući tom sustavu, jugoslavenska vojska je imala 75% vojnika koji su prošli vojničku izobrazbu te 25% onih koji su ju tek započinjali (Marijan 2003:32).

Muškarci koji su obavljali svoje služenje vojnog roka poslani su u „Centre za obuku i odgoj vojnika“ kako bi naučili temeljne vojničke dužnosti. „Centri za obuku i odgoj vojnika“ formirani su za obuku određenih specijalnosti rodova i službi (Kovačev 2006:53). Cilj ovog bio je da sve jedinice JNA budu opskrbljene obučanim vojnicima.

Svaki muškarac koji je izvršavao svoju vojnu obvezu, morao je položiti svečanu zakletvu kako bi se pokazala odanost domovini. Obavezna vojna služba ima zadaću građanima približiti svijest o državnosti, odnosno cilj je da vojna služba bude formalna dužnost svakog građanina. Uz to, važna je i participacija građana u javnoj sferi, najizraženiji dio toga je svečana prisega gdje pojedinac javno i vidljivo izražava svoju poslušnost državi kao građanin. Postupci kao ovi su često dramatizirani i dobili su status politiziranja kako bi se ljudima približio značaj države i jedinstva (Mjoset i van Holde 2002:132). U JNA je također postojala svečana prisega kako bi se vojnici zavjetovali na poslušnost domovini. Ona je glasila ovako:

„Svečano se obvezujem (ime i prezime) da ću vjerno služiti svome narodu, braniti svoju domovinu, Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju, čuvati bratstvo i jedinstvo naših naroda i ugled Jugoslavenske narodne armije, te savjesno vršiti zapovijedi mojih starijih.“ Uvijek ću biti spreman boriti se za slobodu i čast domovine, bez žaljenja, da u toj borbi dam svoj život."¹⁸

3.2. Hrvatska

Republika Hrvatska je nakon raspada Jugoslavije uvelike naslijedila tadašnju vojnu organizaciju, no dogodile su se određene promjene. Obavezni vojni rok je u velikoj mjeri zadržan do 2008. godine kada je zamijenjen programom dragovoljnog vojnog osposobljavanja. Danas je Hrvatska članica mnogih međunarodnih organizacija od kojih su najvažnije: Europska

¹⁸ https://sl.wikipedia.org/wiki/Voja%C5%A1ka_prisega#Uradno_besedilo_prisege_Slovenske_vojske (Pristup: 24.05.2022.)

unija te Sjevernoatlantski savez (NATO)¹⁹. Spomenute organizacije veliki su jamac sigurnosti države, no svejedno trebaju postojati sposobne snage za obranu zemlje. Sigurnosno okruženje Hrvatske je veoma povoljno zbog prijateljskog okruženja susjednih država. Italija je članica EU kao i NATO-a, Slovenija i Mađarska također. Crna Gora je članica NATO-a, dok Bosna i Hercegovina te Srbija nisu članice ni jedne od tih organizacija.

Vojni je rok u Hrvatskoj kao i u Jugoslaviji više puta smanjivan upravo zbog smanjenja prijetnji kojima je Hrvatska prije bila izložena. Prije nego što je obavezni vojni rok u Hrvatskoj ukinut, postajalo je civilno i vojno služenje kao što je slučaj u mnogim zemljama. Ranije spomenuti primjer Njemačke je primjenjiv i na Hrvatsku. Naime, u godinama pred ukinuće roka, mnogi su se pozivali na priziv savjesti te je stoga vrlo mali broj vojnika doista aktivno služio u oružanim snagama. On je imao određene nedostatke zbog sve većeg smanjenja aktivnog broja vojnika, zatvaranja vojarni, nedostatka opreme kao i smanjenja izdataka za obranu. U Republici Hrvatskoj od 2008. godine provodi se program dragovoljnog vojnog osposobljavanja koji je u velikoj mjeri zamijenio dotadašnji program obaveznog vojnog roka.

Prema Ministarstvu obrane Republike Hrvatske, osobe koje završe dragovoljno vojno osposobljavanje stekle su osnovna vojna znanja i vještine koje su potrebne za obranu Republike Hrvatske. Uz to, ročnici su osposobljeni za izvršavanje zadaća u postrojbama Oružanih snaga Republike Hrvatske (OSRH)²⁰-a.²¹ Sve navedeno moraju ispuniti kako bi mogli postati profesionalni vojnici. Dragovoljno vojno osposobljavanje može izvršiti svaki punoljetni državljanin prije navršene 30 godine života. Uz to, osobe moraju ispunjavati određene zdravstvene, psihološke i fizičke kriterije. Za razliku od obaveznog vojnog roka koji su u prošlosti trajali godinama te mjesecima, program dragovoljnog vojnog osposobljavanja u Hrvatskoj u pravilu traje 40 dana.²² Također, Hrvatska vojska danas nema mnogo lokacija i centara za obuku gdje bi se mogla obavljati temeljna obuka. Upravo iz tog razloga, sva temeljna vojna obuka obavlja se u jednoj vojarni u Požegi.

¹⁹ NATO: North Atlantic Treaty Organisation

²⁰ OSRH: Oružane snage Republike Hrvatske

²¹ <https://www.morh.hr/dragovoljni-rocnici-at/> (Pristup: 29.05.2022.)

²² <https://www.morh.hr/program-dragovoljnog-vojnog-osposobljavanja/> (Pristup: 29.05.2022.)

4. ETNOGRAFIJA

U svrhu rada napravljeno je istraživanje s tri osobe koje su nasumično odabrane kako bi se dobila tri različita mišljenja o služenju i nesluženju vojnog roka. S tri se kazivača nastojalo zahvatiti u različite profile ljudi koji su bili ili bi mogli biti upućeni na služenje vojnog roka. Svrha intervjuja je strukturirani razgovor u kojem jedan sudionik postavlja pitanja, a drugi daje odgovore.²³ S ovim sugovornicima provedeni su kvalitativni intervjui. Kvalitativni intervjui su specifična metoda istraživanja kod koje se dobivaju opisne informacije od kazivača, odnosno daje im se prostor kako bi ispričali svoju priču o određenoj temi (Atkinson 2017:71). Potkonjak navodi kako se polu strukturirani etnografski intervjui bave nekom temom. Oni su najbližiji konverzaciji o nekoj temi, a etnolog usmjerava razgovor prema njegovim ključnim točkama. Cilj je ovih intervjuja: “dobiti opis života našeg sugovornika, tako da nam objasni značenje događaja ili pojava o kojima se razgovara; sastoji se od niza tema koje će se prodiskutirati, kao i nekih potpitanja” (Potkonjak 2014:72).

Kazivačima su postavljena pitanja podijeljena na dvije kategorije: pitanja za kazivača koji je služio vojni rok i pitanja za kazivače koji nisu služili vojni rok. Prvih nekoliko pitanja zajedničko je svim kazivačima, no kasnije su druga dva kazivača imali pitanja namijenjena za njih kako bi se saznalo na koji način gledaju na vojni rok.

Pitanja za kazivača broj jedan (K1):

1. Osobni podaci (godine, podrijetlo, obrazovanje, imovinski status)?
2. Kakav je bio Vaš odnos prema vojsci prije Vašeg početka vojnog roka?
3. Gdje ste bili stacionirani?
4. Jeste li htjeli služiti vojni rok negdje drugdje?
5. Jeste li imali neke zanimljive situacije za vrijeme Vašeg služenja vojnog roka?
6. Kakav je bio Vaš stav o vojsci i vojnom roku nakon služenja vojnog roka?
7. Jeste li bili motivirani za služenje vojnog roka?
8. Jeste li imali neugodna iskustva u vojsci?
9. Kako danas gledate na vojni rok i općenito vojsku?

²³ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/interview> (Pristup 22.07.2022.)

Pitanja za kazivače broj dva i broj tri (K2 i K3):

1. Osobni podaci (godine, podrijetlo, obrazovanje, imovinski status)
2. Kakav je Vaš odnos prema vojsci i vojnom roku?
3. Biste li htjeli služiti vojni ili civilni rok?
4. Jeste li motivirani za vojni rok?
5. Kako Vaša okolina utječe na Vašu percepciju vojske?
6. Smatrate li da bi žene trebale služiti vojni rok zajedno s muškarcima?
7. Smatrate li da bi služenje vojnog roka nekako utjecalo na Vas?

S obzirom da su pitanja podijeljena na dvije kategorije ovisno o iskustvima kazivača, ovo istraživanje je podijeljeno u šest kategorija na temelju kojih su rezultati istraživanja izneseni. Kategorije po kojima su pitanja podijeljena su: Predvojnička obuka; Vojni rok u JNA; Motivacija za vojni rok; Loša iskustva u vojsci; Utjecaj vojske; Tetovaže u vojsci. Prva kategorija „Predvojnička obuka“ prvenstveno se odnosila na kazivača broj jedan (K1), koji je jedini od tri kazivača prošao predvojničku obuku. Kazivač je tako upitan da opiše postupak predvojničke obuke, samu obuku te kakav je bio prvi dodir s vojskom. Ova kategorija je odabrana kako bi se kazivač opustio te dobio slobodu izražavanja. Na ovaj način, kazivač je mogao kronološki pričati o svojim iskustvima vojnog roka, od predvojničke obuke do završetka vojnog roka. Uz to, ova kategorija je također važna kako bi se dobio uvid u društvenu pozadinu kazivača, odnosno njegovo podrijetlo. Kategorija „Vojni rok u JNA“ odnosio se na kazivača broj jedan (K1) te je cilj bio saznati kako je izgledao vojni rok u JNA. Kazivač je u ovom dijelu imao slobodu izražavanja, odnosno istraživač mu je prepustio vođenje. Kazivač je tako opisivao svoj tipičan dan u vojsci te koja je iskustva tamo imao. Treća kategorija pod nazivom „Motivacija za vojni rok“ je prva kategorija koja se tiče svih kazivača. Kazivači su upitani postoji li kod njih određena motivacija za vojsku, jesu li moguće neke promjene kod tih stavova te kako oni gledaju na vojsku. Sljedeća kategorija pod nazivom „Loša iskustva u vojsci“ primarno se odnosi na kazivača broj jedan (K1), no tu su uključeni i ostali kazivači. Cilj je kod prvog kazivača saznati je li taj kazivač iskusio određeni oblik nasilja, diskriminacije ili netrpeljivosti. Kod druga dva kazivača bio je cilj saznati imaju li strahove od loših iskustva u vojsci. Kategorija „Utjecaj vojske“ vrlo je važna iz razloga što vojska u određenim državama ima značajnu ulogu u društvu. Zadnja kategorija tiče se „Tetovaža u vojsci“ iz razloga jer se od samih početaka ratovanja

muškarci tetoviraju ili na neki način dekoriraju kako bi zastrašili neprijatelja. Na kraju, svim je kazivačima bilo dopušteno reći neki osobni komentar, anegdota ili iskustvo na temu vojske i vojnog roka, a što kojim slučajem nije spomenuto u intervjuu.

S obzirom da se prvi dio rada temelji na povijesti vojnog roka, drugi dio rada odnosi se na istraživanje koje se temelji na vlastitom istraživanju i saznanjima proizašlim iz intervju s kazivačima. Kao što je ranije navedeno, napravljena su tri polustrukturirana intervju s kazivačima gdje su kazivači moglo slobodno pričati, no svejedno je autor ovog istraživanja navodio kazivače da pričaju o određenim temama. Prva dva intervju napravljena su krajem travnja 2022. godine, dok je treći intervju napravljen u svibnju 2022. godine. Kod kazivača broj jedan (K1) i kazivača broj tri (K3), napravljena su dva dodatna kraća intervju od desetak minuta kako bi se neke teme šire obuhvatile. Na taj način, kazivačima je dana prilika da kroz nekoliko dana dodatno razmisle o svojim stavovima i iskustvima. Glavni intervju trajali su od 35 do 50 minuta putem kojih su se kazivači imali priliku samostalno izražavati o navedenoj temi. Kazivači su bili iznimno susretljivi te su vrlo opsežno odgovorili na pitanja autora ovog rada. Kazivači su također ponudili i opciju pronalaženja dodatnih kazivača, no kasnije su mnogi od njih odustali te je također bilo određenih poteškoća s dogovorima za intervju.

Audio snimke intervju bile su snimane uz pomoć osobnog mobilnog uređaja autora ovog rada, a nakon toga su bile transkribirane i sistematizirane. Nakon završene obrade intervju, snimke su obrisane kako bi se osigurala sigurnost i anonimnost podataka te kako bi kazivačima bio zaštićen identitet. Svim su kazivačima prije početka intervju pročitane smjernice Hrvatskog etnološkog društva (HED) o njihovim pravima. Objasnjeno im je kako je njihovo istraživanje dobrovoljno i da imaju pravo povući svoj pristanak u bilo kojoj fazi intervju ili samog istraživanja. Također, napomenuto im je kako imaju pravo na potpunu anonimnost te da autor ima dužnost osigurati njihovu anonimnost te da je dužan osigurati da svi podaci intervju ili istraživanje budu također povjerljivi. Uz to, svi su kazivači upoznati s temom, ciljem i svrhom ovog rada (Hrvatsko etnološko društvo: Etički kodeks)²⁴. Svi su dali pristanak da se njihovi intervju koriste za potrebe ovog diplomskog rada.

²⁴ <https://hrvatskoetnologodrustvo.hr/o-nama/eticki-kodeks/> (Pristup: 24.07.2022.)

Kazivač broj jedan (K1) je osoba koja je služila vojni rok tijekom osamdesetih godina dvadesetog stoljeća te je kao takva dala mnogo informacija o tome kako je vojni rok utjecao na tu osobu. Ovaj kazivač odabran je iz razloga kako bi se saznalo što je točno vojni rok mogao predstavljati u tom razdoblju te koja su razmišljanja te osobe nakon svih godina od završetka vojnog roka.

Kazivač broj dva (K2) je odabran upravo zbog činjenice da je jedna od prvih generacija koje nisu morale služiti vojni rok. Činjenica da je ovaj kazivač cijeli život bio pripreman na služenje vojnog roka te na kraju nije morao ići bila je od važnosti za ovo istraživanje. Kazivači broj jedan i dva žive u ruralnoj sredini te se njihovi stavovi mogu razlikovati od kazivača broj tri.

Za razliku od kazivača jedan i dva, kazivač tri (K3) spada u generaciju koja je odrasla bez vojnog roka. Cilj ovih intervjua bio je saznati moderan pogled na vojni rok te kako različite generacije percipiraju vojni rok. Kazivač broj tri je osoba koja je rođena te je cijeli život provela u Zagrebu, gdje se trenutačno školuje.

Prilikom intervjua s ovima kazivačima, cilj je bio saznati što točno oni znaju o vojsci, odnosno o služenju vojnog roka. Prema kazivaču broj tri, dragovoljno služenje vojnog roka je vrsta služenja koja je dobrovoljna te također „oni nam plaćaju faks, studij“. Različiti ljudi imaju drugačiji odnos prema vojsci, upravo je to bio jedan od ciljeva ovih intervjua. Mnoga istraživanja pokazala su kako je odnos prema vojsci različit u različitim sredinama, te na to također utječe i razina obrazovanja te osobni dohodak. Mnogi vojnici ne dolaze iz srednje i više klase nego u većini slučajeva dolaze iz drugačijih socijalno ekonomskih pozadina. Oni također imaju nižu razinu obrazovanja negoli oni koji nisu u vojsci (Kelty, Kleykamp i Segal 2010:181-208). Maclean navodi kako različiti pojedinci različito preživljavaju određena iskustva kao posljedica obiteljskog podrijetla (Maclean 2008:105). Također, kombinacijom ovih karakteristika oni su obilježeni svojom društvenom pripadnošću te na taj način imaju različita iskustva zbog svoje dobi, vremenskog razdoblja ili različitih događaja (Giele i Elder 1998:105).

4.1. Predvojnička obuka

Mnogi su muškarci prije temeljne vojne obuke morali proći predvojničku obuku. Ona je različita u različitim državama te ovisi o mnogim kriterijima. Predvojnička obuka nije postojala samo u Jugoslaviji, njezini počeci sežu davno u povijest. Taylor navodi primjer starog Rima gdje se priprema za vojničku službu obavlja godinama prije stupanja u stvarnu službu, njihovi mladići su tako morali provesti dvije godine na predvojničkoj obuci (Taylor 1924:158). Kroz povijest bilo je mnogo organizacija koje su njegovale koncept predvojničke obuke, pogotovo za mlade ljude. U Sjedinjenim Državama, postoji organizacija „*Boy Scouts*“ koja na neki način kopira vojne odnose. Također, valja napomenuti i fašističku Italiju za vrijeme Mussolinija gdje su postojale slične organizacije (Taylor 1924:171). Uz to, zanimljiv je i primjer Ujedinjenog Kraljevstva gdje također postoje organizacije za mlade koje su pod pokroviteljstvom Ministarstva obrane Ujedinjenog Kraljevstva. *Kadetske snage se sastoje od:*

- *Morskog kadetskog zbora*
- *Dobrovoljačkog kadetskog zbora*
- *Kombiniranih kadetskih snaga*
- *Kadetskih snaga vojske*
- *Zrakoplovne obuke*²⁵

Valja napomenuti da te organizacije nisu dio oružanih snaga, nego samo dobivaju financiranje od istih. Svrha ovih organizacija je pružiti mladim ljudima izazovne i ugodne aktivnosti kako bi ih se pripremilo za njihovu ulogu u zajednici. Uz to, kadeti tako imaju priliku naučiti nove vještine i mogu se uključiti u aktivnosti u discipliniranim i strukturiranim organizacijama.²⁶ U Jugoslaviji, predvojnička obuka u osamdesetim godinama trajala je nekoliko dana tijekom kojih su budući vojnici učili o vojsci te obrani zemlje. Predvojnička obuka obično se održavala u lokalnoj sredini, prvenstveno najbližoj vojarni ili drugim vojnim objektima. Ova obuka održavala se u centrima za obuku te ih je svako veće mjesto imalo. Ovi su se objekti prvenstveno sastojali od jedne dvorane u kojima su se održavala predavanja. Kako je kazivač broj jedan naveo, nekoliko stotina ljudi, odnosno tinejdžera išlo je na ovu predvojničku obuku.

²⁵ <https://www.gov.uk/guidance/the-cadet-forces-and-mods-youth-work> (Pristup: 27.04.2022.)

²⁶ Ibid. (Pristup: 27.04.2022.)

„Ja sam imao oko 16 godina kad sam morao ići na to. To nisu bili ljudi, nego balavci...“(K1)

Kazivač broj jedan jedva je napunio osamnaest godina kada je pozvan na vojni rok. Tako napominje da je odlazak na vojni rok uvelike ovisi o pozivu. Početak vojnog roka prema ovom kazivaču ovisi je o generacijama.

„To je išlo prema generacijama, imao si januarsku, aprilsku i tako dalje. U prosjeku svaka tri mjeseca je dolazila nova generacija. Jedni su odlazili doma, drugi dolazili, vojarne su uvijek bile pune. Ja sam bio mlad u vojsci, bilo je vojnika koji su imali po dvoje djece. Neki su imali i 27 godina te su tek onda došli u vojsku. Oni su bili kao propali studenti, oženili su se do 27 godine te su tek onda išli u vojsku. Studentima se tako i odgađalo i odgađalo dok već nisu mogli odgoditi.“(K1)

Jedan od problema s kojima se mnogi vojnici susreću je taj lokacijske prirode. Naime, standardna je praksa slanja vojnika na druge lokacije diljem zemlje, ali i svijeta. Razmještaj vojnika uvelike utječe na pojedince. Biti razdvojen od poznatog okruženja značajno može ugroziti odnose s voljenim osobama, te to može dovesti do ozljeda ili psihičkih poteškoća (Tanielian, Karney, Chandra i Meadows 2014:5). U Jugoslaviji je bio sličan slučaj, mnogi su vojnici bili poslani u druge republike. Kazivač je prvo morao proći centar za obuku kako bi stekao temeljno vojničko obrazovanje.

„Prvo moraš ići na te centre te centre za obuku, ja sam išao za šofera. Oni su me odabrali, nemreš ti tu ništa birati. Možeš ići u pješaštvo, kao tenkist, nema ograničenja.“(K1)

Ova obuka za vozača trajala je tri mjeseca nakon čega je kazivač dobio nova zaduženja u vojsci, postao je vojni vozač. Također, kazivač napominje da je u vojsci dobio vozačku dozvolu, ne samo za automobil nego i za kamion. Vojska mu je na taj način platila obrazovanje za vozača što mu je u kasnijem razdoblju jako pomoglo. Zatim je bio stacioniran u srpski grad Kovin gdje je polagao svoj vozački ispit. „Centar za obuku vojnika Kovin“ bio je jedan od 17 centara za obuku vojnika u Jugoslaviji (Kovačev, Matijaščić i Petrović 2006:55). Tamo su se školovali vojnici za razne zadaće u JNA te su se nakon završetka obuke slali svojim budućim jedinicama. Nakon toga, kazivač napominje kako je bila praksa da velika većina vojnika napušta taj grad te biva

premješteno u druge gradove. Kazivač navodi kako je svoj vojni rok isključivo proveo u raznim Srpskim gradovima.

Kao što je ranije spomenuto, vojni objekti često su izvan velikih populacijskih središta te je ponekad pitanje transporta problematično. Balbach navodi kako su povijesno vojni objekti bili locirani blizu velikih populacijskih središta. Cilj takve lokacije bio je da se zaštite luke, rijeke, luke, željeznice i ceste (Balbach, Goran i Latino 2012: 25). Također, mnoge vojne baze su pored telekomunikacijskih ili energentskih postrojenja koja su važna za nacionalnu obranu (Balbach, Goran i Latino 2012: 26). Kazivač broj 1 živi u Sjevernoj Hrvatskoj te je trebao dugo putovati do svog centra za obuku. Tako je naveo kako su dobili plaćenu kartu za vlak koji ga je odveo do mjesta služenja vojnog roka.

Ispraćaji vojnika koji odlaze na vojni rok su jako česti. Oni su zastupljeni u mnogim državama, kao i u Jugoslaviji.

„Mi smo bili pijani pa nismo niti znali da idemo u vojsku. Bilo nas je nekoliko iz te vojne generacije. S bandistima smo išli na vlak na stanicu. S vlakom do Zagreba pa onda dalje kud ideš.“(K1)

S druge strane kazivač broj dva je kroz cijelu srednju školu psihički pripreman na služenje vojnog roka. Napominje kako je za vrijeme njegovih tinejdžerskih godina utjecaj vojske jako slabio te se samo čekalo da se vojni rok ukine. Također, od testova za vojsku imali su isključivo liječnički pregled te ništa drugo. Uz to napominje, prijašnje generacije su išle i na fizičke testove, odnosno trčanje i slično. Iz njegovog razreda u srednjoj školi nitko od učenika nije išao služiti vojni rok.

„Mi smo bili četverogodišnja i nismo morali ići, ali tipa trogodišnja, oni su morali ići jer ih je taman zakačilo. Išli su po šest mjeseci. Mnogi prijatelji koji su godinu stariji od mene, morali su ići, ali to je bio šou na kraju.“(K2)

Kazivač broj dva dobio je svoju vojnu knjižicu te je bio određen za rod topništva. Iz njegovog iskustva i obrazovanja mogao je birati oko dvadesetak specijalnosti u vojsci i onda ga vojska smjesti u jednu od tih specijalnosti.

„Bilo je više toga, ja sam iz rezervacije prijavio atomsko-biološku-kemijsku obranu (ABK), no 90% ljudi je završilo u pješadiji. Ali ako je neki ne znam informatičar, on sigurno neće biti kao bolničar nego će ga vojska smjestiti u radio vezu ili slično.“(K2)

4.2. Vojni rok u JNA

Kao što je u prethodnim poglavljima navedeno, u pedesetim i šezdesetim godinama dvadesetog stoljeća, vojni rok trajao je dvije godine, no kasnije je on smanjen. Prema tome, kazivač broj jedan navodi da je on služio vojni rok petnaest mjeseci zajedno sa nekim skraćenjima službe. Tarabar i Hall navode kako su mnoge države diljem svijeta postepeno ukidale obavezni vojni rok od sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća (Tarabar i Hall 2016:55-74). Međutim, ukidanju je prethodilo postupno skraćivanje službe kao i u slučaju ovog kazivača. Ono što je posebno zanimljivo je to da su bila redovita skraćivanja vojničke službe.

„Znali smo ići i na odsustvo, kao neki godišnji. To je bilo pravo na dopust, neka vrsta razlike za to razdoblje za vrijeme vojske. Neki to nisu koristili pa su onda imali još više skraćjenja. To se tako radilo da si čim manje u vojsci. Mogao si dobiti i neku nagradu po sedam, deset dana. Nagrade si dobio jer si bio dobar vojnik, dobar na poligonu. Čak i ako si bio dobar s nekim starješinom, onda ti je on nadopisao sedam dana odsustva, to se zvalo nagradno.“ (K1)

Kazivač broj 1 tu zatim spominje ozbiljan problem nejednakosti. Mnogi vojnici su tako dobivali bolji tretman od drugih vojnika upravo zbog raznih poznanstava te drugih materijalnih koristi. S druge strane, nevojničko ponašanje je često rezultiralo odlaskom u vojnički zatvor na par dana. Ipak, kazivač napominje da je disciplina bila jako izražena. Koliko je disciplina važna za svaku vojsku, ali i državu navodi i Osiel. Prema njemu, povijesno gledano, moderne države nastale su kroz vojne sukobe, koje su vodile snažne i disciplinirane vojske (Osiel 2022:98). Također, vojna disciplina može se održavati putem poštivanja naredbi (Osiel 2022:127). Jedan od rigoroznijih načina kako se disciplina može održavati je i putem neprestanog motrenja vojnika kako bi se uklonila privatnost te neka ponašanja koja nisu primjerena za vojnike (Osiel 2022:210). Uz to, važno je napomenuti kako Osiel smatra kako: „mnogi (mladi muškarci i djevojke) aktivno žele disciplinu i blisko strukturirano okruženje koje će oružane snage pružiti“ (Osiel 2022:211).

„Bila je disciplina, znao se red. Vojska kao vojska, naučili su nas to.“(K1)

Vojni objekti igraju veliku ulogu u životu ne samo vojnika nego i civilnog stanovništva u okruženju. Kazivač tu navodi kako je u njegovom centru za obuku vozača bilo nekoliko stotina vozača koji su se tu školovali za razne jedinice u vojsci. Vojarne su ovisile o geografskoj lokaciji, strateškoj važnosti ili vojnoj specijalnosti. On tu navodi da su svi spavali u velikim spavaonicama.

„spavali smo tu po 20, 30, odnosno cijeli vod. Bili su kreveti na kat i jedva je bilo mjesta da možeš proći, ništa drugo osim kreveta. To su bila takva vremena, nisi mogao birati.“(K1)

Jedan od mnogih problema u vojsci je i problem ne viđanja svojih prijatelja te obitelji. Mnoge vojske su se dosjetile tome pa u njihovim vojnim bazama žive i njihove obitelji. Ovaj sustav ima dobre i loše strane. Jedna od loših strana je nemogućnost odvajanja privatnog i poslovnog života što može utjecati na posao i obitelj. Pozitivne se sastoje od boljih međuljudskih odnosa kao i većeg zadovoljstva životom i radom u vojsci. Kod regruta, odnosno ročnika, očekuje se izoliranost od svojih najbližih. Iako su u jugoslavenskoj vojsci odlasci kući bili česti, to je ipak bilo različito kod svakog vojnika. Kazivač broj jedan je tako u svojim četrnaest mjeseci službe samo jednom išao kući.

„Išao sam jedanput, samo tjedan dana. Nisam redovno koristio svoje odsustvo pa sam zato prije išao doma iz vojske, vojni rok mi je tako bio kraći. Jedanput po sedam dana i gotovo, prije sam gotov.“(K1)

Kazivač broj jedan zatim napominje velike razlike u imovinskom stanju pojedinih vojnika. Prema njegovom iskazu, česti su bili slučajevi kada su članovi obitelji ili prijatelji automobilima dolazili po svoje najbliže. Na taj način, civili nisu niti znali da je ta osoba na službenju vojnog roka.

Vrlo važan aspekt vojničkog života je adekvatna prehrana. Mnoga istraživanja istaknula su važnost adekvatne prehrane vojnika. Hrana nema samo nutricionističku i fizičku funkciju, ona je mnogo više od toga. Hrana je često najznačajniji faktor kod svih vojnika u vezi morala i boljeg borbenog duha. U pravilniku o ishrani u Jugoslovenskoj narodnoj armiji u miru stoji sljedeće: „Prema normama JNA, prehrana je unošenje u organizam hranjivih tvari hranom radi podmirjenja njegovih potreba u energiji i tvarima nužnim za održavanje životnih funkcija. Prehrana vojnika je pravilna kada podmiruje njegove energetske potrebe. Energetska potreba vojnika je ona količina

energije koju vojnik treba dnevno dobiti da bi bez posljedica za zdravlje mogao izvršiti sve zadatke. Prema pravilima JNA, prosječni dnevni utrošak iznosi oko 3500 kcal, a u borbi 4000-4200 kcal. Nedovoljna prehrana izaziva opadanje psihofizičke kondicije i otpornosti organizma. Pripremljeni obroci moraju biti zdravstveno ispravni, kvalitetni, ukusni i u skladu s ekonomskim mogućnostima“ (Intendantska uprava SSNO 1986:243-264). Kazivač broj jedan navodi sljedeće:

„Jedina hrana koja je valjala, bio je vojnički grah, ali je i unutra bilo svega, kukci i tako. Kiselo zelje je bilo često, obavezno za vojsku zbog želuca. Ali, u vojsci su te cijepili i mogao si jesti svašta i ništa ti ne bi bilo. Zbog toga, nisi mogao reći, sad sam se otrovao zbog hrane. Konzerve koje sam jeo bile su starije od mene, nema u vojsci rok trajanja. Naravno bilo je i alkohola, vojnici su izlazili van, švercali i tako.“(K1)

Zatim se sljedeći fokus intervjuja okrenuo prema uobičajenom radnom vojničkom danu. Naravno, svaki pojedinac ima različita iskustva, no u većini slučajeva u vojsci oni se ne razlikuju previše. Tako kazivač broj jedan navodi:

„Buđenje u pola šest, onda fiskultura, postavljanje zastave, osobna higijena. Onda je smotra, morao si se brijati svaki dan. Ako se nisi obrijao, dobio si kaznu, obično čišćenje, to se zvao kažnjenički vod. Zatim slijedi doručak i obuka, obično neko predavanje, ili kako sam ja, ja sam išao na vožnje. Često smo znali i čistiti kamione, ali većinom smo legli ispod kamiona i zaspali. Prije ručka imao si sat vremena za srediti se, ljudi su znali dolaziti blatni, pogotovo pješadija. Poslije ručka si imao odmor i kasnije opet neka obuka. Zatim je večera, skidanje zastave, malo si bio budan i spavanje.“(K1)

Slobodno vrijeme pojedinaca na vojnoj obuci od značajne je važnosti. To slobodno vrijeme može biti organizirano ili slobodno. Kazivač je tako naveo da slobodno vrijeme u vojsci barem u njegovoj vojarni nije bilo organizirano. Prema njemu, mnogi su odlučili igrati neke društvene igre poput šaha, dok su se neki umjetnički izražavali poput crtanja. Naravno, napomenuo je da su mnogi samo odmarali, šetali po vojarni te slične aktivnosti.

Za kraj intervjuja, kazivač se prisjetio još nekih anegdota koje je doživio za vrijeme roka. Kao što je ranije navedeno, on je bio vozač te je njegovo iskustvo značajno drugačije od nekih drugih pojedinaca koji su također služili vojni rok. Vojna služba na neki način može pojedince naučiti vještinama koje bi im pomogle u budućem zaposlenju u privatnom sektoru nakon što završe

svoju vojnu službu. Sukladno tome, pojedinci stječu radnu etiku i vještine te na taj način postaju kompetitivniji u privatnom sektoru (Mbaku 1992:133).

„Ja sam bio šofer, to se i kralo benzina za starješine. Vozio sam često i majora tako da sam sve radio. Tankali smo u kante i to davali starješinama, to si im morao dati. Ako odbiješ naredbu, mogu ti zagorčati život, a opet ako daš, tvoja riječ protiv njihove. Jer sam bio vozač, nisam morao biti ujutro na postrojavanju, pušku nisam niti vidio po tri mjeseca, dobro da mi ju netko nije ukrao. Gdje sam ju ostavio, tamo sam ju i našao. Uz pušku imao sam zadužen džip, kamione. Kad pogledam, jedva sam čekao kraj i ne bi to ponovio, meni nije bilo lijepo u vojsci, a morao sam biti.“ (K1)

4.3. Motivacija za vojni rok

Vojska značajno utječe na društvo u cjelini. To je najviše izraženo u državama i društvima koja su jako militarizirana te u onim društvima gdje postoji izravna vojna prijetnja. Jugoslavija tu nije bila iznimka te je vojska bila zastupljena na svim društvenim aktivnostima. Mnogi smatraju kako je vojska dobra za društvo, pogotovo za mlade ljude kako bi naučili prave vrijednosti. S obzirom da je kazivač broj jedan služio vojni rok u osamdesetim godinama dvadesetog stoljeća, militarizacija društva bila je značajna.

„Onda smo svi morali ići u vojsku, nije bilo jesmo li htjeli ili ne. Nekad su ljudi služili vojsku dvije godine pa čak i tri“(K1)

Sljedeći fokus ovog istraživanja bio je na saznavanju općenitog mišljenja o vojnom roku, pogotovo među populacijom starijom od šezdeset godina. Vojska i vojni rok uvelike utječe na ljude, na neke negativno, dok na neke pozitivno. Svaki pojedinac ima različita iskustva. To može ovisiti o vremenskom razdoblju, ali i o okolnostima.

„Po jednoj strani jesam za vojni rok. Jer sad da do nečeg dođe, mladi danas ne znaju niti držati u ruci neki štap, a još manje pušku. Dok po drugoj strani sam protiv, gubiš vrijeme. Radiš trošak sebi i svima. Danas je to drugačije, ide se češće doma s vojske, svaki vikend, a onda to nije bilo. Hrana i stan besplatno si dobio. U vojsci te bar nauče kulturu, disciplinu, jer inače dobiš četkicu i ribaš wc. Sve je čisto, pa ti starješina dođe s blatnim cipelama i kaže ispočetka,

nije dobro. Iz vojske drugačiji dođeš doma, zna se, red i disciplina. Tamo je bilo, prvo izvrši, a onda se žali.“ (K1)

Kazivač broj dva dijeli slična razmišljanja te navodi da svaka zemlja na neki način mora biti pripremljena na moguće opasnosti. Iako on napominje da nije zagovornik vojske ili obaveznog vojnog roka.

„Išao bi u vojsku svojevrijedno, ako je obavezno morao bi ići, ali ovako ne. Ukoliko dođe do opće mobilizacije išao bi zbog nekih drugih razloga.“ (K2)

Također, kazivač broj dva bi se pozvao na priziv savjesti te bi se onda morao obaviti civilno služenje. Prema njemu ukoliko bi otišao na služenje vojnog roka to bi bilo zbog branjenja bližnjih, a ne zbog obrane domovine.

„Na primjer, ne bi išao na drugi kraj zemlje i braniti druge regije Hrvatske, a još manje bi išao na drugi kraj svijeta boriti se za ne znam što...“ (K2)

Ipak, kazivač broj dva navodi i neke pozitivne strane obaveznog vojnog roka. Prema njemu, one su: disciplina, red, pravila, rutina, čišćenje te vježbe. No, također, tu ima i alternativa kako navodi sam kazivač. Ovaj kazivač smatra kako se mora znati neki red i pravila. Prema njemu, mora biti jedan standard za sve.

„Ljudi imaju krivu percepciju o vojnom roku, uvijek se govori kako je prije bilo bolje. Nije bilo bolje ili gore zbog vojnog roka. Svi su za vojni rok, ali ako bi se tu uključile i žene, situacija bi se značajno promijenila.“ (K2)

S obzirom da je ovaj kazivač odrastao za vrijeme devedesetih godina kada je naglasak na vojsci bio ogroman, kazivač ima zanimljiva sjećanja.

„Kod nas rata nije bilo, ne možemo to shvatiti. U ono vrijeme bio je nacionalni ponos da se ide u vojsku. Ako je netko išao na ratište, svi su to gledali s pozitivne strane. Susjedi su išli i svi su se veselili.“ (K2)

Kazivač broj dva smatra kako ne služenje vojnog roka nije nikako utjecalo na njega. Smatra kako mu ništa ne fali te da nije na nikakvom gubitku. Činjenica da svaki muškarac može relativno

brzo naučiti osnove su dovoljne u slučaju rata prema njemu. Također smatra kako bi ta razlika bila jedino između profesionalnih vojnika i ročnika.

Kazivač broj dva navodi sljedeće:

„Nisam pacifist, ali opet nisam niti zagovornik oružja. Smatram kako je nepotrebno imati vojni rok, barem onaj obavezni, ako netko ima želju neka ode, ali prisilno ne. Društvo ne bi trebalo učiti ljude kako da služe pušku, kako da pucaju i kako da ubiju druge. Prema meni, više bi negativno utjecalo.“(K2)

Motivacija potencijalnih ročnika je značajan faktor. Dan Soen navodi da se motivacija za služenje vojnog roka može mjeriti u više pokazatelja, poput spremnosti za unovčavanje, spremnost za služenje u borbenim sektorima, spremnosti za specijalne operacije te spremnosti za časničku službu. On također navodi kako ove spremnosti nisu stalno iste, odnosno mijenjaju se kroz vrijeme. Motivacija za služenje vojnog roka obično je povećana za vrijeme neke opasnosti ili rata, te je u stalnom padu za vrijeme mirnodopskog razdoblja. Mnoge starije generacije mišljenja su kako je vojna služba neka vrsta prijelaznog rituala kojeg moraju ispuniti mlađe generacije kako bi postale odrasle osobe. Pobornici vojne službe smatraju kako mladim ljudima to pomaže: osobnom razvoju, pripremi za drugačiji život, ponekad izlaganje novim ljudima te kulturi. Istraživanje Dana Soena pokazalo je kako spol i religijska pripadnost utječu na percepciju vojne službe. Osobe više sklone religiji značajnije su motiviranije za služenje vojnog roka od sekularnih individualaca (Soen 2012:152-161).

Nadalje, Gal navodi kako postoje četiri različite motivacije za služenje vojnog roka. „Napominje kako jedna motivacija može umanjiti drugu dok se ona prva povećava. Motivacije prema Gal-u:

1. Motivacija preživljavanja: karakteristična za razdoblja egzistencijalne krize, “biti ili ne biti”, kada je samo postojanje društva upitno. Rat za neovisnost primjer je takvog razdoblja, kada su osobni interesi bili podvrgnuti interesima zajednice.
2. Ideološka motivacija: utemeljena na moralnoj, ideološkoj ili vjerskoj predanosti. Takva motivacija je u osnovi emocionalna i popraćena je dubokim opravdanjem odabranog puta i punom legitimacijom gotovo svih aktivnosti koje se obavljaju tijekom služenja vojnog roka. Ova motivacija karakteristična je za podzemne pokrete te je dobrovoljna.
3. Normativna motivacija: Ta se motivacija temelji na društveno uobičajenom i legitimnom.

4. Individualistička motivacija: Ova motivacija proizlazi iz potrebe pojedinca za samo realizacijom, vrlo dubokom potrebom među tinejdžerima.“ (Gal 1999:159-160)

Kazivač broj tri napominje da ne osjeća nikakvu motivaciju za služenje vojnog roka. Njegova jedina motivacija za moguće služenje vojnog roka sastojala bi se isključivo od materijalne koristi koju bi imao od vojnog roka.

„Čuo sam da bi se medicina mogla studirati u sklopu vojske, no trenutno ne osjećam nikakvu motiviranost za to niti to ne treba, a i nije nešto što me zanima. Prije me to zanima isključivo radi fizičkog režima, odnosno rutine te discipline. To bi bilo dobro i radi tih fizičkih stvari, ali ne osjećam motivaciju. Ne bi htio ako ne trebam.“ (K3)

Zadnja teza ovog kazivača poklapa se s istraživanjima Gal-a koji je spomenuo motivaciju preživljavanja, odnosno mnogi ljudi pridružili bi se vojnoj službi ukoliko se to zahtjeva od njih, no dobrovoljno ne bi. Pristup obrazovanju te urbanoj sredini tu također igra veliku ulogu, mladi iz urbanih sredina osjećaju manju motivaciju za vojsku od onih iz ruralnih sredina. Također, kazivač napominje kako bi se pozvao na priziv savjesti ukoliko bi došlo do te situacije za obavezno služenje vojnog roka.

4.4. Loša iskustva u vojsci

Etnička raznovrsnost vojske je vrlo važan faktor svake suvremene vojske. Huntington navodi primjer „mi“ i „oni“ kada govori o etničkim i religijskim identitetima. Razlike u kulturi i religiji stvaraju razlike u pitanjima politike, tu spada sve od ljudskih prava, imigracije pa i okoliša (Huntington 2007:35). U Jugoslaviji je to također bio slučaj. Praksa je bila vojnike iz jednog djela države premjestiti u drugi dio države. Ipak, kod ovog konkretnog slučaja, glavna razlika nije religija, nego kultura. Iako je „jugoslavenstvo“ bilo poticano, svejedno su postojale razlike među narodima. Prema tome, kazivač broj jedan navodi sljedeće:

„Srbi i Makedonci su išli u hrvatsku u vojsku, a mi Hrvati smo išli u Srbiju, Makedoniju i tako su nas miješali. Oni tu, mi tamo, tako je to bilo. Neki su bili tu doma kod nas, ali većinom su bila ta prebacivanja, bogu iza nogu. Također, osjetila se razlika između nas i njih, Srbi su imali drugačiji tretman nego Hrvati, Makedonci, Albanci. Slovenci su bili poseban slučaj.

Najgore su tretirali Albance, zvali su ih šiptari. Ti dečki su uvijek bili skupa, odvojena skupina. Mi nismo tu diskriminaciju osjetili jer nije kod nas bilo toliko Srba, ali bilo je toga. Osjetila se razlika prema odnosima, jako.“(K1)

U mnogim vojskama diljem svijeta, vojnicima je zabranjeno da budu politički aktivni. Neke vojske idu i tako daleko da je njihovim bivšim članovima do pet godina nakon prestanka vojničke službe zabranjeno obavljati političku funkciju. U Hrvatskoj je sličan slučaj kao i u mnogim državama.

„Zakon o službi u Oružanim Snagama Republike Hrvatske“ jasno navodi sljedeće: „Vojnim osobama, službenicima i namještenicima nije dopušteno politički djelovati u Oružanim snagama. Djelatnim vojnim osobama nije dopušteno članstvo u političkim strankama te kandidiranje u predstavnička tijela građana, predstavnička tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave i Hrvatski sabor.“²⁷

„Kad sam došao u vojsku, stalno sam morao biti na razgovoru jer mi je brat bio u Australiji. Sve su me ispitivali, politički, o njemu, meni, obitelji. Dali su mi i formulare koje sam morao rješavati. Nisi smio ništa politički reći. Nedaj Bože da kažeš nešto protiv Tita ili vojske, odmah bi u zatvor išao. U ono doba, morao si jako paziti što govoriš, propaganda je bila jaka.“(K1)

Herzog i Wildgen napominju kako se propaganda značajno promijenila kroz desetljeća ratovanja diljem svijeta. Prema njima, prošlo je doba letaka i pamfleta, to je zamijenjeno sofisticiranijim sredstvima propagande (Herzog i Wildgen 1986:35).

„Nadalje, O'Donnell i Jowett smatraju kako postoje tri vrste propagande: bijela, siva i crna.

1. Bijela: Bijela propaganda dolazi iz izvora koji je točno identificiran, a informacije u poruci obično su točne. Iako je ono što slušatelji čuju razumno blizu istini, predstavljeno je na način koji pokušava uvjeriti publiku da je pošiljatelj “dobar momak” s najboljim idejama i političkom ideologijom. Bijela propaganda pokušava izgraditi vjerodostojnost

²⁷ <https://www.zakon.hr/z/327/Zakon-o-slu%C5%BEbi-u-Oru%C5%BEanim-snagama-Republike-Hrvatske> , članak 15. (Pristup: 28.04.2022.)

kod publike, jer bi to moglo biti korisno u nekom trenutku u budućnosti. Primjer su nacionalne proslave s jako izraženim patriotizmom.

2. Siva: Siva propaganda je negdje između bijele i crne propagande. Izvor može, ali i ne mora biti točno identificiran, i točnost informacija je nesigurna. Siva propaganda se također koristi za sramotu neprijatelja ili konkurenta.
3. Crna propaganda je kada se izvor prikriva ili se pripisuje lažnom autoritetu i širi laži, izmišljotine i obmane. Crna propaganda je "velika laž", uključujući sve vrste kreativnih obmana (Jowett i O'Donnell 2018:30-40).“

Mnogi vojnici u vojsci dožive određena loša iskustva. To se odnosi prvenstveno na nasilje kao i diskriminaciju. Činovi „hazinga“ često imaju ritualne ili tradicionalne komponente (Keller, Matthews, Hall 2015:10). Također, postoje i ostala djela zlostavljanja, kao što je maltretiranje te ono služi da pojedince drže izvan određene skupine (Keller, Matthews, Hall 2015:11). Prema kazivaču, bilo je određenih tučnjava, no to se strogo sankcioniralo.

„Bilo je i slučajeva s nekim problematičnim vojnicima da su dobivali batine. Došli su po noći, pokrili te dekom te su te tukli. To se zvalo ćebovanje. Po noći ili navečer, ugasili svjetlo i tukli su te. To je na neki način bila kazna od vojske ako nisi bio kak treba, ako si radio gluposti. Vojska ti se tako osvetila.“(K1)

„U vojsci sve se promijeni, fali ti obitelj, prijatelji i sve. Izgubiš razna poznanstva kad si u vojsci. Naprimjer, neki su ostali bez cura pa ih je to jako pogodilo. Znali su neki počinuti i samoubojstvo zbog toga. Naravno, bilo je i bježanja iz kasarne pa su ih onda uhvatili. Dobiš onda kaznu, zatvor ili ti produže rok.“(K1)

Daljnijim razgovorom s kazivačem broj jedan, kazivač je naveo kako nije htio služiti vojni rok.

„Ne bi htio služiti vojni rok da nisam morao, gubiš vrijeme. Takav je bio zakon i jednostavno smo morali. Svi smo jedva čekali da vojni rok završi. Rijetko tko je htio ostati u vojsci, bar od nas.“(K1)

O mogućim negativnim iskustvima u vojsci, kazivač broj dva navodi kako je čuo razne priče o iskustvima. Kazivač broj dva zatim navodi iskustva i priče svojih prijatelja koji su u zadnjim

godinama prije ukinuća služili vojni rok. Iskustva koja su oni imali sežu od pijanstava, konzumiranje raznih opojnih sredstava, nasilja, zlostavljanja i slično.

„Alkohola u vojsci uvijek ima. Ti si na jednom mjestu s grupom ljudi i prisiljen si se družiti s njima i ništa drugo, očito se odaješ porocima. Ista je stvar i s zločinima, ljudi svašta rade. Isto tako, čuo sam priče starijih generacija gdje je grupa ročnika pobjegla iz vojarne, otišli su u kafić, napili se i sve porazbijali. Onda pobjegli u vojarnu i nitko im ništa ne može.“(K2)

„Ja se osobno ne bojim diskriminacije ili hazinga u vojsci, mislim da je bitno kako se postaviš prvog dana tamo. Nekako smatram da smo daleko napredovali te da postoje neki mehanizmi zaštite i ne bi imali nekih problema.“(K2)

Obavezna vojna služba se može služiti vojnim ili civilnim putem. Kazivač broj tri svoju službu obavio bi civilnim putem. Prema njemu vojni rok je „besplatan trening“ kako bi došao u formu.

„Ne znam kako je to u drugim vojskama, ali oni rituali, hazing nije za mene. Nisam toliki fan oružja, te sam većinom protiv njih. Mislim da to ne bi bilo za mene, radije bi nešto civilno. Želim nešto civilno gdje ne bi trebao nauditi ljudima i gdje bi bio siguran, i psihički i fizički.“
(K3)

Hazing je vrlo veliki problem u mnogim vojskama. *Hazing* se može definirati kao: „praksa izigravanja nekog, posebno novog studenta ili nekoga tko je tek pristupio vojsci, ili zadavanje vrlo neugodnih poslova koje moraju napraviti, ponekad kao uvjet za ulazak u bratstvo ili sestrinstvo“²⁸. Iako se generalno smatra kako *hazing* pomaže u inicijaciji novih vojnika, on ima suprotan efekt. Prema tome, vojna služba postaje manje privlačnija. U Sovjetskom savezu kao i današnjoj Rusiji postoji pojam *Dedovshchina* koji u doslovnom prijevodu znači „vladavina djedova“, sustav u kojem su oni koji su bili kraće u službi prisilno potisnuti, iskorištavani i sustavno maltretirani od strane viših vojnika (Eichler 2011:63). Lowry navodi kako čak i časnici smatraju kako je *Dedovshchina* dobra za vojnike, odnosno priprema ih za svijet ratnika (Lowry 2008:73-100).

„*Dedovshchina* je mnogo složeniji i razvijeniji fenomen nego što je obuhvaćeno pojmom "zezanje". To je neformalna hijerarhija moći među ročnicima na temelju radnog staža. Dva

²⁸ <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/hazing?q=hazing> (Pristup: 21.05.2022.)

razdoblja poziva godišnje i dvogodišnja služba stvaraju hijerarhiju na četiri razine s *dukhyjem* ("dušama") na donjoj stepenici i *dedyjem* ("djedovima") na vrhu. Vojni obveznici na nižim stupnjevima ove hijerarhije žive u "stanju besmislenog ropstva" (Eichler 2011:76).

Eichler navodi kako se *hazing* ne događa samo u vojnoj službi, on je prisutan i u sportu kao i u akademskom okruženju. *Hazing* je ključ za stvaranje muškaraca, smatra se kako je nemoguće stvoriti muškarca bez *hazinga*. Na primjeru Rusije, neformalno se smatra kako su određeni tipovi *hazinga* važna značajka za tranziciju u mužkost (Eichler 2011:66).

4.5. Utjecaj vojske

Utjecaj okoline uvelike utječe na percepciju vojske kod ljudi. Stariji, ali i mlađi članovi obitelji kazivača broj 2 služili su u vojsci. Vojska je često sterilno okruženje koje je zatvoreno za one koji nisu dio vojske. Mnoge obitelji, ali i okolina vrše pritisak na mlade ljude upravo zbog vojske. Kazivač broj dva taj pritisak nije doživio te kako sam navodi, u kasnijim godinama situacija oko vojske drastično se promijenila.

„Nisu me nikad tjerali niti htjeli od mene da se pridružim vojsci, ako su spominjali vojsku, to je bilo više iz zezancije. Nikada to nije utjecalo na mene niti sam razmišljao o tome. Više sam znao o vojsci iz filmova i toga svega nego od roditelja. Od tate sam znao samo od te vojne knjižice i albuma.“ (K3)

„Zbog *hazinga* i tog svega ne volim nasilnike i bullying te ne volim kad se netko tako zlostavlja. Ne bi htio biti dio vojske, nepotrebno je. Vidio sam da je sad s Ukrajinom obaveza za muškarce da moraju služiti.“ (K3)

Kazivač broj tri je zatim naveo da mu vojska nije privlačna, pogotovo u zemlji kao što je Hrvatska. Također, smatra da to nije samo slučaj s Hrvatskom, kazivač se ne vidi u budućnosti u niti jednoj vojsci.

„To oko utjecaja, pa kako je bilo prije u vojsci i slično možeš čuti od starijih. Njihovo je mišljenje uvijek, da ti mladi, njima treba vojska, zbog ovog i onog. Kod ljudi mojih godišta nema toga, ljude jednostavno više nije brige.“(K2)

Žene su tek nedavno počele služiti u borbenim sektorima vojske. Vrlo dugo ženama bilo je zabranjeno služiti u vojsci. Kazivač broj tri smatra da je to nepravedno te da je to seksizam. Također, kazivač smatra kako vojno služenje mora biti ravnopravno za sve, da nema ograničenja.

„Nemam ništa protiv nikog, ali nije fer da samo muškarci moraju ići u vojsku, htjeli ne htjeli. Ako imaju sreće mogu to izbjeći, ali vojska bad bad“ (K3)

Vojni rok značajno utječe na mlade ljude, fizički i psihički, mnogi pojedinci promijene svoje stavove, ponašanje te su često izloženi konzumaciji opojnih droga. Kazivač smatra kako ovo sve ovisi o situaciji i psihofizičkome zdravlju.

„S obzirom da bi ja odabrao civilno služenje, mislim da ne bi bio prisutan u direktnom sukobu, ne bi bio izložen nekim grozotama koje bi me traumatizirale tako da ne, niti ne želim saznati.“(K3)

Također, kazivač broj tri navodi da se ova situacija mijenja, smatra kako bi se to značajno promijenilo ukoliko bi služio pravi vojni rok. Smatra kako to ne bi dobro utjecalo na njega jer nije sklon nasilju. To sve ovisi o različitim pojedincima te o njihovom stanju jer svaka osoba mora biti sposobna znati kako to utječe na njih. Također, smatra kako nije siguran utječe li vojni rok negativno ili pozitivno na pojedinca. Prema njemu više negativno nego pozitivno, no kako i sam navodi, to sve ovisi o okolini te autoritetu.

„Mene više muči ta inicijacija i ti rituali, pa zbog toga mislim da je negativno. Možeš tako osobu jako zeznuti, njihovo fizičko i mentalno zdravlje, može si nauditi. Za Koreju sam čuo da potiču *hazing* i da dosta ljudi tamo počini samoubojstvo ili da ubiju druge ljude. Upravo zato mislim da je negativno, dobro je za neke stvari zbog dobivanja rutine i navike, ali generalno loše. Potrebna je poštena reforma vojske, da nema nikakvih prisila ili *hazinga*, ak ne želiš da ne moraš ići, čak niti u izvanrednim stanjima kao što je sad na primjer Ukrajina.“(K3)

Hubers i Webbink navode kako obavezni vojni rok ima dugotrajne negativne posljedice na završetak studija kao i na zaradu na budućem poslu Hubers i Webbink 2015:15).

4.6. Tetovaže u vojsci

„imam članove obitelji koji su u vojsci ili su bili. Moj tata je služio kao mlad, čuo sam neke priče, a i vidio njegove slike iz vojske, samo ne znam koliko je to trajalo. Deda je bio policajac te je služio u JNA te ima tetovaže iz tog doba.“ (K3)

Abran navodi kako su tetovaže u JNA bile česte te da se časnici nisu obazirali na tetovirane vojnike. Tetoviranje se u JNA odvijalo u tajnosti, dalje od pogleda vlasti, te se većinom provodilo za vrijeme nedjelje kada su svi vojnici imali slobodan dan, te se taj dan zvao „nedjelja za tetoviranje“ (Abram 2013:65-80). Uz to, pripadnici kopnene vojske su često tetovirali dva mača sa štitom ili tenk, dok su pripadnici mornarice imali sidro i kraticu JRM²⁹, a pripadnici zrakoplovstva orao i kraticu RViPVO (Abram 2013:73).³⁰

Tetovaže identificiraju muškarce koji su zajedno u vojsci (Lundry i Dubouis-Bonnefond 1988:61-67). One se obavljaju zajednički u grupama te predstavljaju jednu vrstu inicijacije. Long i Rickman navode kako su tetovaže česte u vojsci, te da su pogotovo česte za vrijeme rata (Long i Rickman 1994:610-614). Također, Dyvik i Welland napominju kako su veterani dugo bilježili svoja ratna iskustva kroz razne estetske načine kao što su romani, memoari, filmovi, poezija te glazba (Dyvik i Welland 2018:346-361). Jedan od načina kako se veterani mogu izraziti je i putem tetovaža. Prema Hellgrenu, muškarci koji su u bandama, plemenima i vojsci često prikazuju svoju „želju za imitacijom“ ili da sami imaju sličnu tetovažu (Hellgren 1967:199-204). Međutim, mnogi sadašnji vojnici su se tetovirali i prije stupanja u vojnu službu. To im je donedavno bilo zabranjeno, no sada većina tetoviranih osoba može bez ograničenja stupiti u vojnu službu. Prema istraživanju Američke vojske o tetovažama, velika većina tetoviranih vojnika smatra kako su tetovaže društveno prihvaćen način samo ekspresije (Lande, Bahroo i Soumoff 2013:921-925).

Prema Connertonu ljudska koža je svojevrsna eksterna biografska memorija, odnosno određeni sustav u koje je ugrađeno mjesto sjećanja iz kojih se rekonstruiraju osobne povijesti kroz zapamćene događaje. Tetovaže tako postaju fizički dokaz nekog iskustva (Connerton 2011:69).

²⁹ JRM- Jugoslavenska ratna mornarica

³⁰ RViPVO-Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana

5. ZAKLJUČAK

U ovom radu predstavljen je pojam vojnog roka te što sve ulazi u njega. Također, pojašnjeni su i ostali pojmovi koji ulaze u obavezni vojni rok poput priziva savjesti te civilnog služenja vojnog roka.

Uz to, analizirani su i problemi ukinuća vojnog roka na primjeru Savezne Republike Njemačke. Problemi oko uvođenja ili ukinuća obaveznog vojnog roka nisu samo u jednoj ili dvije države, ti problemi su univerzalni, no ipak neke značajke su specifične za samo jedno državu. Na primjeru Njemačke analiziran je značaj obaveznog vojnog roka na socijalni program države. Mnoge države ne znaju kako pristupiti ponovnom uvođenju vojnog roka zbog raznih problema. Iako su nakon Hladnog rata u Europi mnoge države postupno smanjivale vojni rok, danas je situacija drugačija. Dugo se vremena smatralo kako nema više neposredne opasnosti te je sukladno tome vojni rok ukinut u većini država Europe.

Kako se pokazalo u ovom radu, kazivači bi se pozvali na priziv savjesti, te se sukladno trendovima u Europi kao i prethodnim podacima navedenima u ovom radu može zaključiti kako nema prevelikog interesa određenog dijela javnosti za ponovno uvođenje obaveznog vojnog roka. Ukoliko bi se to uvelo, može se očekivati velik broj priziva savjesti te tu dolazi do problema pronalaska alternativne civilne službe. Kao primjer može se uzeti Njemačka koja je „zaposlila“ osobe koje su se pozvale na priziv savjesti te time pomogla svojim zdravstvenim ustanovama.

Ovo istraživanje imalo je za cilj saznati kako je izgledao vojni rok u drugačijem vremenskom i sigurnosnom okviru. Na primjeru prvog kazivača, saznalo se s kojim se sve iskustvima susreo kazivač na svom služenju vojnog roka. Kod drugog i trećeg kazivača naglasak je bio na nesluženju vojnog roka te s kojim bi se sve problemima oni mogli susreti ukoliko bi služili vojni rok. Uz to, na primjeru kazivača vidi se kako je problem diskriminacije i nasilja u vojsci značajno izražen.

Mnogi zagovornici obaveznog vojnog roka smatraju kako bi se na taj način mlade ljude naučilo disciplini, redu i određenim pravilima. Također, pobornici su mišljenja kako bi se mladim

ljudima usadilo domoljublje te razvila svijest o državi. Do sličnih je zaključaka došao i Faris u svom istraživanju s vojnicima gdje su mnogi vojnici naveli da domoljublje i patriotizam biva usađeno u njih od samih početaka vojne službe (Faris 1994:411-434). Na primjeru kazivača u ovom radu situacija je značajno drugačija, iako oni generalno jesu za vojni rok, načelno su protiv obaveznog vojnog roka.

Sudeći prema trendovima u svijetu obavezni vojni rok nije naročito popularan. Određene države poput: Finske, Norveške i Švedske imaju vojni rok za muškarce i žene, no i tamo postoji mnogo načina kako izbjeći obaveznu vojničku službu. Tim državama je specifična blizina Rusije koja je jedna od većih država koja nije članica NATO-a. To je jedan od razloga zašto su ove države specifične u Europi po pitanju obaveznog vojnog roka.

6. LITERATURA

6.1. Bibliografija

1. Abram, S. (2013). Na koži pisana Jugoslavija. Tetovaže iz Jugoslavenske narodne armije i naracije s poviješću oslikanog tijela. *Etnološka tribina*, 43 (36), 65-80. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/111899> (Pristup: 05.06.2022.)
2. Atkinson, Joshua D. 2017. *Journey into Social Activism: Qualitative Approaches*. New York: Fordham University Press
3. Balbach HE, Goran WD, Latino A (2012) The military landscape; Why US military installations are located where they are. ERDC/CERL TR-11-7 U Linkov, I. (2013). *Sustainable Cities and Military Installations (NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security)* (2014th ed.). Springer. str. 25.
4. Bartjes, H., 1996. *Der Zivildienst als Sozialisationsinstanz: Theoretische und empirische Annäherungen*. Edition soziale Arbeit, Juventa-Verl., Weinheim. U Hamjediers. M. (2021). The Causal Effect of Exposure to Female-Dominated Work on Men's Occupational Choices: Evidence from the Suspension of the Civilian Service in Germany. Humbolt University Berlin, Department of Social Sciences. str. 6. <https://files.de-1.osf.io/v1/resources/apvky/providers/osfstorage/60afbc3b79825500b1871ec8?action=download&direct&version=2>
5. Bieri, M. (2015). Military Conscription in Europe: New Relevance. *CSS Analyses in Security Policy*, 180, 1-5.
6. Connerton, Paul. 2011. *The Spirit of Mourning: History, memory and the body*. Cambridge University Press, New York U Dorotka, D. (2017). Kako tijela pamte: tetovaža iz JNA kao figura sjećanja. *Ethnologica Dalmatica*, (24), str. 69. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/185671> (Pristup: 05.06.2022.)
7. Collischon, M., Eberl, A., Jahn Kerstin, 2018. The Effect of Compulsory Service on Life Satisfaction and its Channels. U Hamjediers. M. (2021). The Causal Effect of Exposure to Female-Dominated Work on Men's Occupational Choices: Evidence from the Suspension of the Civilian Service in Germany. Humbolt University Berlin, Department

- of Social Sciences. str. 9. <https://files.de-1.osf.io/v1/resources/apvky/providers/osfstorage/60afbc3b79825500b1871ec8?action=download&direct&version=2>
8. Dyvik, S. L., & Welland, J. (2018). War Ink: Sense-Making and Curating War through Military Tattoos. *International Political Sociology*, 12(4), str. 346–361. <https://doi.org/10.1093/ips/oly018>
 9. “Energetske potrebe vojnika”, VL, 130.; “Ishrana”, VL, 188.; Pravilnik o ishrani u Jugoslovenskoj narodnoj armiji u miru, Interno, Intendantska uprava SSNO, 1986., 6. U Godić, D. (2014). Stanje morala, bojne spremnosti i problemi opskrbe u 18. korpusu Srpske vojske Krajine. *Časopis za suvremenu povijest*, 46 (2), 243-264. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/129062>
 10. Eichler, M. (2011). *Militarizing Men: Gender, Conscription, and War in Post-Soviet Russia* (1st ed.). Stanford University Press. str. 63.
 11. Faris, John H. “The Looking-Glass Army: Patriotism in the Post-Cold War Era.” *Armed Forces & Society* 21, no. 3 (1995): 411–34. <http://www.jstor.org/stable/45346679>.
 12. Frevert, U. (2004). *A Nation in Barracks: Conscription, Military Service and Civil Society in Modern Germany* (First Edition). Berg Publishers. str. 273.
 13. Finer, S. E. (1975). *State and Nation-Building in Europe: The Role of the Military*. In: C. Tilly (Ed.), *The Formation of National States in Western Europe* (pp. 81-163). Princeton: Princeton University Press.
 14. Gal, R. (1999). *Values, Considerations, and Behavior: The Effect of Values on Choosing a Military Career*. Ramat Gan: Thesis in partial completion of requirements for MA Degree, Bar-Ilan University, Department of Psychology U Soen, D. (2012). All Able-Bodies, to Arms! – Attitudes of Israeli High School Students toward Conscription and Combat Service, *American Journal of Social Issues & Humanities*
 15. Gayle E. Long, & Rickman, L. S. (1994). Infectious Complications of Tattoos. *Clinical Infectious Diseases*, 18(4), 610–619. <http://www.jstor.org/stable/4457759>
 16. Gareljić, Zlatko. "Vojni rok i/ili civilno služenje." *Polemos VIII*, br. 15-16 (2005): 265-276. <https://hrcak.srce.hr/4726> (Pristup: 22.05.2022.)
 17. Giele, Janet Z., and Glen H. Elder, Jr. 1998 "Life Course Research: Development of a Field." Pp. 5-27 in *Methods of Life Course Research: Qualitative and Quantitative*

- Approaches , edited by J.Z. Giele and G.H. Elder, Jr. Thousand Oaks, CA: Sage. U Maclean, A. (2008). THE COLD WAR AND MODERN MEMORY: VETERANS REFLECT ON MILITARY SERVICE. *Journal of Political & Military Sociology*, 36(1), str. 105. <http://www.jstor.org/stable/45294201>
18. Hamjediers. M. (2021). The Causal Effect of Exposure to Female-Dominated Work on Men's Occupational Choices: Evidence from the Suspension of the Civilian Service in Germany. Humbolt University Berlin, Department of Social Sciences. str. 2. <https://files.de-1.osf.io/v1/resources/apvky/providers/osfstorage/60afbc3b79825500b1871ec8?action=download&direct&version=2>
19. Hellgren, L. 1967 Tattooing, the Prevalence of Tattooed Persons in Total Populations. Stockholm: Amquist and Wiksell. U Coe, Kathryn & Harmon, Mary & Verner, Blair & Tonn, Andrew. (1993). Tattoos and Male Alliances. *Human nature* (Hawthorne, N.Y.). 4. str. 199-204.
20. Hobsbawm. E, Doba kapitala, Školska knjiga, Zagreb, 1989., str. 60–69. U Oršolić, T. (2004). Vojno-teritorijalna podjela i reorganizacija austrougarske vojske 1867.–1890.. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, (46), 369-394. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/12085> (Pristup: 06.06.2022.)
21. Hubers, F., & Webbink, D. (2015). The long-term effects of military conscription on educational attainment and wages. *IZA Journal of Labor Economics*, 4(1). <https://doi.org/10.1186/s40172-015-0026-4> str. 15.
22. Huntington, S. P. (2007). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster. str. 35.
23. Jehn, C., & Selden, Z. (2002). THE END OF CONSCRIPTION IN EUROPE? *Contemporary Economic Policy*, 20(2), 93–100. <https://doi.org/10.1093/cep/20.2.93>
24. Jowett, G. S., & O'Donnell, V. J. (2018). *Propaganda & Persuasion* (7th ed.). SAGE Publications, Inc. str. 30-40.
25. Kelty, R., Kleykamp, M., & Segal, D. R. (2010). The Military and the Transition to Adulthood. *The Future of Children*, 20(1), str. 181-208. <http://www.jstor.org/stable/27795065>

26. Keller, K. M., Matthews, M., Hall, K. C., Marcellino, W., Mauro, J. A., & Lim, N. (2015). Defining Hazing. In *Hazing in the U.S. Armed Forces: Recommendations for Hazing Prevention Policy and Practice*. str. 10. RAND Corporation. <http://www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt19jcgpb.8>
27. Kovačev, Simeon, Zdenko Matijašić i Josip Petrović. "Nastavno-obrazovni resursi i kapaciteti JNA." *Polemos IX*, br. 17 (2006): str. 55. <https://hrcak.srce.hr/17160>
28. Krtalić, Sandra i Aleksandar Major. "VOJNA POTROŠNJA U VRTLOGU GLOBALIZIRANOG SVIJETA." *Economic research - Ekonomska istraživanja* 23, br. 2 (2010): 0-0. <https://hrcak.srce.hr/57918>
29. Leander, A. (2004). Drafting Community: Understanding the Fate of Conscription. *Armed Forces & Society*, 30(4), str. 574. <https://www.jstor.org/stable/48608613>
30. Lundry, J., and J. Dubouis-Bonnefond 1988 *Tatouage et Legion Etrangere: Approche d'une specificite (Tattooing and the French Foreign Legion: Approach to a Specific Practice)*. *Psychologie-Medicale* 20:61-67. 1988) U Coe, Kathryn & Harmon, Mary & Verner, Blair & Tonn, Andrew. (1993). *Tattoos and Male Alliances*. Human nature (Hawthorne, N.Y.). 4. str. 199-204. https://www.researchgate.net/publication/258431025_Tattoos_and_Male_Alliances
31. Lowry, A. U. (2008). Saving Private Sychev: Russian Masculinities, Army Hazing, and Social Norms. *Berkeley Journal of Sociology*, 52, 73–100. <http://www.jstor.org/stable/41035634>
32. Maclean, A. (2008). THE COLD WAR AND MODERN MEMORY: VETERANS REFLECT ON MILITARY SERVICE. *Journal of Political & Military Sociology*, 36(1), str. 105. <http://www.jstor.org/stable/45294201>
33. M., Mjoset, L., & van Holde, S. (2002). *The Comparative Study of Conscription in the Armed Forces (Comparative Social Research) (Illustrated ed.)*. Emerald Publishing Limited. str. 89.
34. Mbaku, J. M. (1992). POLITICAL DEMOCRACY, MILITARY SIZE, AND INCOME INEQUALITY. *The Indian Journal of Political Science*, 53(2), str. 133. <http://www.jstor.org/stable/41855604>

35. O. (2022). *Obeying Orders* (99) Osiel, Mark J [Paperback (2001)]. Transaction, Paperback (2001). str. 98.
36. Peabody, Andrew P. "STANDING ARMIES UNNECESSARY." *Advocate of Peace (1847-1884)* 1, no. 1 (1869): 11–13. <http://www.jstor.org/stable/27904227>.
37. Potkonjak, S. *Teren za etnologe početnike*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, HED biblioteka – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF press, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, 2014., 103 str. (tiskano i elektroničko izdanje). *Studia ethnologica Croatica*, 27 (1), str. 72.
38. Richard J. Herzog & John K. Wildgen (1986) *Tactics in military propaganda documents: A content analysis of illustrations*, *Defense Analysis*, 2:1, str. 35, DOI: 10.1080/07430178608405228 <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07430178608405228?journalCode=cdan19>
39. Rodik, Petra. "Služiti vojsku bez oružja?." *Polemos I*, br. 2 (1998): 228-229. <https://hrcak.srce.hr/202496> (Pristup: 22.05.2022.)
40. Sheehan, J. J. (2011). *The Future of Conscription: Some Comparative Reflections*. *Daedalus*, 140(3), 112–121. <http://www.jstor.org/stable/23047352>
41. Soen, D. (2012). *All Able-Bodies, to Arms! – Attitudes of Israeli High School Students toward Conscription and Combat Service*, *American Journal of Social Issues & Humanities*
42. Tanielian, T., Karney, B. R., Chandra, A., Meadows, S. O., & Deployment Life Study Team. (2014). *What We Know About Deployment and Military Families*. In *The Deployment Life Study: Methodological Overview and Baseline Sample Description*. str. 5. RAND Corporation. <http://www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt6wq8zn.9>
43. Taylor, L. R. (1924). *Seviri Equitum Romanorum and Municipal Seviri: A Study in Pre-Military Training among the Romans*. *The Journal of Roman Studies*, 14, str. 158. <https://doi.org/10.2307/296331>
44. Tarabar, D., Hall, J.C. *Explaining the worldwide decline in the length of mandatory military service, 1970–2010*. *Public Choice* 168, 55–74 (2016). <https://doi.org/10.1007/s11127-016-0349-0>
45. Vinen, R. (2015). *National Service: Conscription in Britain, 1945-1963*. Penguin Books. str. 69.

6.2. Popis mrežnih izvora

1. <https://www.britannica.com/topic/conscription> (Pristup: 28.04.2022.)
2. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44194> (Pristup: 28.04.2022.)
3. <https://www.britannica.com/topic/total-war> (Pristup: 04.05.2022.)
4. <https://www.britannica.com/topic/conscientious-objector> (Pristup: 04.05.2022.)
5. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>, članak 18. (Pristup: 04.05.2022.)
6. https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (Pristup: 04.05.2022.)
7. <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>, članak 47 (Pristup: 16.05.2022.)
8. <https://www.zakon.hr/z/338/Zakon-o-civilnoj-slu%C5%BEbi>, članak 6 (Pristup: 16.05.2022.)
9. <https://www.zakon.hr/z/334/Zakon-o-obrani>, članak 24 (Pristup: 16.05.2022.)
<https://www.zakon.hr/z/338/Zakon-o-civilnoj-slu%C5%BEbi>, članak 1 (Pristup: 16.05.2022.)
10. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/hastlj6&div=35&id=&page=> (Pristup: 16.05.2022.)
11. <https://www.britannica.com/event/Warsaw-Pact> (Pristup: 26.05.2022.)
12. https://sl.wikipedia.org/wiki/Voja%C5%A1ka_prisega#Uradno_besedilo_prisege_Slovenske_vojske (Pristup: 24.05.2022.)
13. <https://www.morh.hr/dragovoljni-rocnici-at/> (Pristup: 29.05.2022.)
14. <https://www.morh.hr/program-dragovoljnog-vojnog-osposobljavanja/> (Pristup: 29.05.2022.)
15. <https://www.gov.uk/guidance/the-cadet-forces-and-mods-youth-work> (Pristup: 27.04.2022.)
16. <https://www.zakon.hr/z/327/Zakon-o-slu%C5%BEbi-u-Oru%C5%BEanim-snagama-Republike-Hrvatske>, članak 15. (Pristup: 28.04.2022.)
17. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/hazing?q=hazing> (Pristup: 21.05.2022.)
18. <https://www.zakon.hr/z/327/Zakon-o-slu%C5%BEbi-u-Oru%C5%BEanim-snagama-Republike-Hrvatske>

SAŽETAK

Ovim diplomskim radom predstavljen je obavezni vojni rok u kulturno antropološkoj perspektivi. Obavezni vojni rok značajno utječe na živote pojedinaca, prema nekim negativno dok također postoje oni koji smatraju da utječe pozitivno. Uz to, pregledom na području Hrvatske analizirano je prošlo i trenutno stanje vojnog roka.

Uz, naglasak ovog rada je na iskustvima kazivača te kako oni razmišljaju o vojnom roku i vojsci. U radu su tako napravljeni intervjui s kazivačima. Uz to, obrađene su teme poput: predvojničke obuke, vojni rok u JNA, motivacija za vojni rok, motivacija za vojni rok, loša iskustva u vojsci te pitanje tetovaža kao utjecaj vojske.

Nakana ovog rada je da se više pristupi temi vojnog roka u javnom diskursu kako bi se mladi mogli više informirati o određenim prednostima ili nedostacima obaveznog vojnog roka.

Ključne riječi: vojska, vojni rok, iskustva, motivacija, mediji

ABSTRACT

This thesis presents military service in a cultural and anthropological perspective. Compulsory military service significantly affects the lives of individuals, according to some negatively while there are also those who feel it affects positively. In addition, the current state of military service in Croatia was analyzed.

In addition, the emphasis of this paper is on the experiences of the narrators and how they think about military service and the army. The paper deals with topics such as: pre-military training, military service in the JNA, motivation for military service, bad experiences in the army and the issue of tattoos as an influence of the army.

The intention of this paper is to take a closer approach to the topic of military service in public discourse so that young people can be better informed about certain advantages or disadvantages of compulsory military service.

Key words: army, military service, experiences, motivation, media